

EUROPEJSKA KARTA JĘZYKÓW REGIONALNYCH LUB MNIJSZOŚCIOWYCH

Claudine Brohy Zajęcia w klasie
Vicent Climent-Ferrando
Aleksandra Oszmiańska-Pagett
i Fernando Ramallo

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

EUROPEJSKA KARTA JĘZYKÓW REGIONALNYCH LUB MNIEJSZOŚCIOWYCH

Zajęcia w klasie

Za poglądy wyrażone w niniejszym dokumencie odpowiada autor i niekoniecznie odzwierciedlają one oficjalną politykę Rady Europy.

Wszelkie prośby dotyczące kopiowania lub przekładu całości, czy części niniejszego dokumentu należy kierować do Dyrektoriatu

Komunikacji (F-67075 Strasbourg Cedex lub do publishing@coe.int).

Wszelka inna korespondencja dotycząca niniejszego dokumentu powinna być adresowana do Dyrektoriatu Generalnego Demokracji.

Projekt publikacji i okładki:
Departament Produkcji Dokumentów
i Publikacji (DPDP), Rada Europy,
Zdjęcie na okładce: ECRML

© Rada Europy, maj 2019 r.
Wydrukowano w Radzie Europy

Autorzy:

**Claudine Brohy,
Vicent Climent-Ferrando,
Aleksandra Oszmiańska-Pagett i
Fernando Ramallo**

Spis treści

PRZEDMOWA	5
O ZAJĘCIACH W KLASIE	7
CZĘŚĆ A. OGÓLNE WPROWADZENIE	9
1. Różnorodność językowa	9
2. Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych	12
CZĘŚĆ B. ANALIZA KAZUSÓW: SZWAJCARIA, HISZPANIA I POLSKA	17
3. Szwajcaria	17
4. Hiszpania	23
5. Polska	29
CZĘŚĆ C. DZIAŁANIA DYDAKTYCZNE	35
SŁOWNIK	54
BIBLIOGRAFIA	57

Przedmowa

ako Przewodnicząca Komitetu Ekspertów Rady Europy do spraw

JKarty języków regionalnych lub mniejszościowych z ogromną przyjemnością przedstawiam niniejszą publikację, która została przygotowana z okazji 20. rocznicy wejścia w życie Karty w 1998 r. Karta jest jedyną prawnie wiążącą konwencją międzynarodową poświęconą wyłącznie ochronie oraz promocji języków regionalnych i mniejszościowych. Do tej pory Karta objęła około 80 języków z ponad 200 społeczności językowych.

Ten dokument stanowi rezultat głębokiej refleksji na temat wagi zwiększenia widoczności Karty, w szczególności w systemie edukacji szkolnej. Jego głównym celem jest zapewnienie społeczności szkolnej skutecznego narzędzia służącego rozpowszechnianiu informacji na temat Karty i języków mniejszościowych oraz podnoszenie w ten sposób świadomości na temat różnorodności językowej.

Chciałabym podziękować Fernandowi Ramallo (Universidade de Vigo), Claudine Brohy (Université de Fribourg/Universität Freiburg), Vicentowi Climent-Ferrando (Europejska Sieć Promowania Różnorodności Językowej, NPLD) i Aleksandrze Oszmiańskiej-Pagett (Wyższa Szkoła Języków Obcych, Poznań), członkom grupy roboczej, której Komitet Ekspertów powierzył przygotowanie tej inspirującej publikacji.

Mam nadzieję, że niniejsza publikacja pomoże w lepszym zrozumieniu zarówno mocnych stron, jak i trudności związanych z sytuacją języków mniejszościowych i tego, że trzeba je dalej promować, jako wspólne dziedzictwo kulturowe.

Vesna Crnić-Grotić

Przewodnicząca Komitetu Ekspertów do spraw Europejskiej Karty języków regionalnych lub mniejszościowych

O zajęciach w klasie

Niniejsza publikacja składa się z trzech części. Część A stanowi ogólne przedstawienie różnorodności językowej i opisuje Europejską Kartę języków regionalnych lub mniejszościowych, jako instrument prawny. Część B zawiera przykłady trzech profili krajowych państw, które ratyfikowały Kartę, tj. Polski, Hiszpanii i Szwajcarii, o różnych strukturach administracyjnych. Część C zawiera 10 działań dydaktycznych dotyczących kwestii języków mniejszościowych. Mając na względzie zróżnicowanie systemów edukacyjnych w Europie oraz permanentne zmiany, jakim one podlegają, działania te zostały zaprojektowane w taki sposób, by możliwe było ich zaadaptowanie do konkretnego kontekstu krajowego. Na końcu dokumentu umieszczono słownik zawierający definicje głównych pojęć w nim użytych oraz bibliografię.

Niniejsza publikacja ma służyć jako punkt wyjścia do projektu internetowego Rady Europy, który będzie zawierał dodatkowe profile krajów i działania dydaktyczne. Wraz ze swoim rozwojem projekt będzie lepiej odzwierciedlał różnorodność językową i przyczyniał się do podnoszenia świadomości na temat kwestii języków mniejszościowych w naszych społecznościach.

Zachęcamy wszystkie zainteresowane strony do rozważenia przekładu niniejszej publikacji na tak wiele języków, jak to możliwe w celu szerokiego udostępnienia zawartych w niej informacji.

Część A. Ogólne wprowadzenie

1. RÓŻNORODNOŚĆ JĘZYKOWA

Język jest specyficzną właściwością wspólną dla ludzi, która odróżnia nas od reszty natury. Ta uniwersalna zdolność przejawia się w różnorodności języków na całym świecie w wyniku ewolucyjnego i ciągłego procesu przystosowywania się do różnych fizycznych, kulturowych i społecznych kontekstów, które determinują życie codzienne każdej grupy ludzi. Każdy język jest przejawem tej ludzkiej właściwości. Różnorodność językowa świadczy o wielości i bogactwie ludzkości oraz stanowi pluralistyczne wyrażenie tej ludzkiej zdolności, która umożliwia każdemu przyczynienie się dla ludzkości.

Języki umożliwiły przystosowanie się do różnych środowisk przyrodniczych i kulturowych, ponieważ za ich pomocą możemy kodować, klasyfikować i rejestrować otaczającą nas rzeczywistość. Używamy języków do różnych celów: komunikacja to jedna z głównych funkcji języków, ale nie jedyna. Języki pozwalają ludziom na tworzenie więzi. Używa się ich do przedstawiania rzeczywistości, wyrażania emocji, do kreatywności i dla przyjemności. Języki to jedna z cech definiujących społeczność, wyrażających i wzmacniających jej tożsamość kulturową. Jako narzędzie komunikacji i współdziałania, pozwalają na

kontakt i wymianę z innymi językami i społecznościami. Wzmacniają spójność w ramach społeczności oraz kontakty z innymi językami.

Wszystkie języki odzwierciedlają i ukazują ewolucję społeczeństwa, jego strukturę, jego sposób życia, poglądy na świat i jego ekspresje kulturowe. Nieocenionym źródłem bogactwa są zróżnicowane spojrzenia na świat, jakie oferuje każdy język. Zaletą języków jest to, że można ich nauczać i można się ich uczyć i przez to ułatwiać komunikację pomiędzy różnymi społecznościami.

Chociaż dokładna liczba języków na świecie nie jest znana, to szacuje się, że jest ich około 7000. Ich rozkład na kontynentach nie jest równomierny i nie jest powiązany z demografią. W rzeczywistości na terytorium Oceanii, gdzie mieszkają zaledwie 42 miliony ludzi istnieje ponad 1300 języków. Oznacza to, że 18,5 % całkowitej liczby języków na świecie jest zlokalizowanych na terytorium zajmowanym jedynie przez 0,6 % całkowitej populacji świata.

Chociaż wszystkie języki służą temu samemu celowi, niezależnie od ich struktury, czy liczby posługujących się nimi osób, to jednak nie wszystkie z nich są używane w tych samych dziedzinach. Ze względów politycznych, wojskowych i ekonomicznych kilka języków zostało rozpowszechnionych w dużej części świata, stając się językami międzynarodowymi, co oznacza, że są one powszechnie używane i uczy się ich, jako lingua francas na całym świecie. Inne języki są rzadziej używane, ale uznawane przez państwo za języki urzędowe. Języki te stosuje się we wszystkich sferach życia, zarówno w publicznej, jak i prywatnej. Jednak zdecydowana większość języków to języki używane przez społeczności w danym regionie lub na terytorium kraju. Są one często określane jako „języki mniejszości”, w przeciwieństwie do „języków większości”, które często stanowią języki państwowe, współistniejące z językami mniejszości i imigrantów.

To rozróżnienie między językami większości i mniejszości nie zawsze jest oparte o liczbę osób, które się nimi posługują, w niektórych przypadkach zależy raczej od stopnia siły politycznej, z jakiej korzystają dane języki. Historycznie rzecz biorąc, języki, które były często postrzegane, jako najważniejsze, to języki należące do potężnych państw. Państwa te przedstawiały je, jako wielkie języki, którymi posługiwały się wielkie kultury, ze szkodą dla języków mniejszych społeczności.

Poza bardzo specyficznymi przypadkami, języki z reguły nie znikają z przyczyn naturalnych. Właściwie należałoby mówić o tym, że języki nie znikają, a są zastępowane innymi. Takie zastępowanie jest typowe dla procesów dominacji politycznej i gospodarczej. Proces, w którym język jest zastępowany przez większy wiąże się z zerwaniem integracji międzypokoleniowej i spójności społecznej w danej wspólnocie. Zacierają się granice pomiędzy językiem, który

ewoluuje, a językiem, który jest powoli zastępowany innym. Zjawisko, często tłumaczone, jako naturalny proces, wywiera zwykle negatywne konsekwencje na posługującej się danym językiem społeczności oraz na bogactwie językowym planety. Dlatego zachodzi potrzeba pilnego podjęcia wysiłków, by przeciwdziałać tej sytuacji. Inaczej pod koniec 21. wieku wiele języków, którymi się posługujemy, zniknie.

Większość języków europejskich wymaga ochrony i promocji, które mają zagwarantować, że języki te będą używane przez kolejne pokolenia w społecznościach, w których przetrwały przez wieki. Ostatnie doświadczenia doprowadziły bowiem do zniechęcającego wniosku: znikanie języków jest faktem na całym świecie, głównie z powodu przemieszczania się, a następnie porzucania języka przez osoby się nim posługujące z powodu preferencji, jakimi cieszą się języki konkurencyjne.

Języki znikają, ponieważ inne języki zajmują ich miejsce w wyniku skomplikowanych procesów kulturowej, politycznej, czy ekonomicznej ekspansji i nie dzieje się to w sposób bezkonfliktowy. Wiadomo, że jeśli język jest dobrze chroniony prawem, to szanse na jego utrzymanie z biegiem czasu rosną. Tak się dzieje z językami urzędowymi, które korzystają z gwarancji, jakimi nie dysponuje większość języków nie posiadających tego statusu prawnego. Dlatego też dzięki swojemu międzykulturowemu i wielojęzycznemu podejściu Karta stanowi najskuteczniejszy instrument ochrony oraz promocji języków regionalnych lub mniejszościowych w Europie.

1.1. Dlaczego ważne jest promowanie różnorodności

językowej?

Zastępowanie języka pociąga za sobą nie tylko utratę podstawowego środka komunikacji, ale także całego systemu wiedzy, jaki się rozwinął przez lata. Zniknięcie języka oznacza również utratę wyjątkowego, niemożliwego do odtworzenia świata związanego z określonym środowiskiem. Powoduje to utratę różnorodności. Pozbawienie ludzi ich języka oznacza pozbawienie ich najwspanialszego i najbardziej naturalnego jego przejawu w formie bycia człowiekiem. Nikt nie zyskuje na tym, że znika język.

Ochrona języków, bez względu na liczbę mówiących nimi osób oraz bez względu na to, czy jest to język określany, jako większościowy, czy mniejszościowy, wymaga nowego podejścia do pojęcia różnorodności językowej. Musimy pracować nad zwalczaniem uprzedzeń i ideologii grożących językom mniejszościowym, by różnorodność i różnice były postrzegane w pozytywnym świetle, a języki uznawane za cenne zasoby, które można aktywnie promować.

Szczególą uwagę należy poświęcić tym językom mniejszościowym, które walczą o przetrwanie i wymagają większego wsparcia. Jedynie dzięki takiemu wsparciu języki te będą mogły dobrze się rozwijać. Należy poczynić wysiłki, by pomóc najbardziej potrzebującym osobom, by mogły uczestniczyć w rozwoju ludzkości na równi z innymi i przyczynić się do niego.

Ważne jest uznanie kluczowej roli szkół w przyjęciu pozytywnego podejścia do różnorodności językowej i aktywnego promowania wszystkich języków, jako cennych zasobów. Odpowiedzialność za to zadanie spoczywa przede wszystkim na władzach lokalnych, regionalnych i krajowych, jak również na organizacjach międzynarodowych. Dlatego też szkoły stanowią odpowiednie otoczenie do promowania rzeczywistości różnorodności językowej i uznawania jej za cenny atut, szczególnie w kontekście oficjalnego systemu monojęzycznego, do podnoszenia świadomości i zwalczania wszelkiej dyskryminacji wobec mniejszości oraz języków regionalnych i mniejszościowych.

1.2. Co można zrobić w ramach systemu edukacji?

Szkoły pełnią kluczową rolę w promowaniu języków mniejszościowych, nie tylko na terytoriach, gdzie są one używane, ale też i zwłaszcza na obszarach monojęzycznych. Mogą to robić poprzez podnoszenie świadomości o ich istnieniu w kraju i poprzez przyjęcie modelu współistnienia, dla którego podstawową racją bytu jest różnorodność językowa. Dlatego też ważne jest opracowanie materiałów pedagogicznych, które pomogą w przyjęciu strategii, uznającej różnorodność językową za atut.

Często się zdarza, że języki międzynarodowe, jak angielski, czy hiszpański są uważane za ważniejsze lub bardziej przydatne, podczas gdy językom mniejszościowym zwykle przypisuje się wartości związane bardziej z tożsamością lub emocjonalne, niż użyteczne. System szkolny musi zwalczać takie uprzedzenia i angażować się w inkluzywne podejście wobec wszystkich języków, podkreślając ich wartość i bogactwo.

Trzecia część tej publikacji zawiera cały szereg działań, które należy wykonać w salach lekcyjnych i które będą pomocne w szerszym, bardziej inkluzywnym spojrzeniu na różnorodność językową.

2. EUROPEJSKA KARTA JĘZYKÓW REGIONALNYCH LUB MNIEJSZOŚCIOWYCH

2.1. Co to jest Karta?

Karta to konwencja międzynarodowa. Powinna wspierać rozwój języków regionalnych lub mniejszościowych, tj. pomagać osobom posługującym się tymi językami w uzyskaniu możliwości ich używania w szkole, w pracy, w mediach, w sądach, w administracji, w otoczeniu gospodarczym lub kulturowym, itd. Karta pomaga również zrozumieć państwom, co mogą zrobić, by ten cel zrealizować i stworzyć osobom posługującym się takimi językami możliwości ich używania. Każde państwo członkowskie może podpisać, a następnie ratyfikować tę konwencję; Komitet Ministrów Rady Europy może zaprosić jakiegokolwiek państwo nie będące członkiem Rady Europy do przystąpienia do Karty. Ważne odnotowania jest to, że do wejścia w życie Karty, oprócz podpisania jej, konieczna jest też jej ratyfikacja. Do 2018 r. 25 z 47 państw członkowskich Rady Europy ratyfikowało Kartę. Kolejne 8 państw jedynie ją podpisało.

Karta składa się z pięciu części, spośród których jedynie Część II i III zawierają

zobowiązania związane z ochroną i promocją języków mniejszościowych. Część II dotyczy wszystkich języków regionalnych lub mniejszościowych w danym kraju, podczas, gdy Część III dotyczy języków wybranych przez państwo. Oznacza to, że w niektórych przypadkach do danego języka ma zastosowanie jedynie Część II np. język franko-prowansalski w Szwajcarii, czy aragoński w Hiszpanii. Części I, IV i V dotyczą technicznego zastosowania Konwencji.

2.2. Czym są języki mniejszościowe według Karty?

Karta ma zastosowanie do języków regionalnych lub mniejszościowych, którymi tradycyjnie mówi się w jednym lub w kilku regionach danego państwa. Karta definiuje języki mniejszościowe, jako te języki, które „są tradycyjnie używane na określonym terytorium państwa przez obywateli tego państwa tworzących grupę mniejszą liczebnie od pozostałej części ludności tego państwa”; i które różnią się od oficjalnego języka (języków) tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka (języków) tego państwa, ani języków migrantów.

Nawet jeśli te języki są uznawane za języki mniejszościowe, może się zdarzyć, że będą językami większości w regionie, w którym się nimi mówi, ale nie w kontekście całego państwa. Czego przykładem może być język galicyjski w Galicji (Hiszpania).

Języki mniejszościowe często mają ograniczone zastosowanie w życiu publicznym, np. w: szkołach, wymiarze sprawiedliwości, mediach, administracji, czy szpitalach. Zatem zarówno liczba osób używających języka, jak i jego status prawny stanowią decydujące kryteria w uznawaniu języka za mniejszościowy, czy większościowy. Język może być liczebnie dominujący w regionie, ale jednak stanowić język mniejszościowy z punktu widzenia swojego statusu prawnego i widoczności w społeczeństwie w porównaniu z innymi językami danego państwa. W Europie charakteryzującej się nadzwyczajną mobilnością wyróżnienie „tradycyjnie używany w państwie” stanowi podstawę zrozumienia, że języki najnowszej imigracji nie podlegają ochronie Karty.

Proces minoryzacji językowej może mieć kilka przyczyn. W niektórych przypadkach chodzi o regiony w państwach europejskich, w których tradycyjnie używano języka innego niż język państwowy (np. walijski w Wielkiej Brytanii, czy fryzyjski w Holandii). Inną przyczyną jest to, że w historii Europy granice państw ulegały ciągłym zmianom i niektóre terytoria często należały do różnych państw (np. litewski w Polsce i polski na Litwie, niemiecki w Polsce). Innym oczywistym przykładem jest mobilność. Rosnąca liczba osób przeprowadza się, by żyć i pracować na innym terytorium. W tym przypadku ich język zostanie określony, jako język mniejszości imigranckiej, jest to kategoria, której Karta nie obejmuje. Chociaż kryterium terytorialne ma fundamentalne znaczenie przy rozważaniu

języków chronionych na mocy Karty, to w Europie istnieją inne języki, które nie mają terytorium, ale są historycznie używane przez obywateli danego państwa. Języki te znane, jako „języki nieterytorialne“ są również chronione przez Kartę, w szczególności jidysz i języki społeczności Romów, które rozprzestrzeniły się w Europie w ciągu setek lat i których żywotność różni się w zależności od kraju. Liczba chronionych języków w poszczególnych państwach waha się od 1 do 20. Np. Dania chroni tylko jeden język, podczas, gdy Bośnia i Hercegowina 15, a Rumunia 20.

2.3. Dlaczego potrzebujemy Karty?

Celem Karty jest zmiana aktualnej sytuacji i zapewnienie rzeczywistych możliwości używania tradycyjnych regionalnych lub mniejszościowych języków także poza domem. Karta pomaga również ludziom w nauce języka ich dziadków i pradziadków, jeśli nie mają po temu okazji w domu.

Jednak sama nauka języków mniejszościowych nie wystarczy. Ważne jest zapewnienie ich obecności w innych dziedzinach życia, jak wymiar sprawiedliwości, administracja, media, kultura oraz życie gospodarcze i społeczne.

Główną intencją Karty jest pomoc w nauce języka nie tylko w klasie. Ma ona na celu stworzenie ludziom okazji do rozwijania ich umiejętności językowych poprzez czytanie wiadomości i książek, słuchanie piosenek, oglądanie spektakli teatralnych, czy filmów, czy też poprzez stanie się dziennikarzami, filmowcami, czy artystami.

2.4. Jak działa Karta?

Gdy dane państwo ratyfikuje Kartę, to sprawdza, które języki „regionalne lub mniejszościowe“ w rozumieniu Karty są używane w kraju i będą promowane na podstawie tej umowy. Państwo dokonuje również wyboru zobowiązań z listy, którą zawiera Karta w różnych sferach, jak szkolnictwo, sądownictwo, media, administracja, kultura, biznes, wymiana transgraniczna (wszystkie one znajdują się w III Części Karty). Przykładowo państwo może wybrać umożliwienie nauczania wszystkich lub tylko niektórych przedmiotów szkolnych w danym języku, czy też nauczanie danego języka mniejszościowego, jako przedmiotu szkolnego. Jeśli chodzi o media, jako przykład można podać to, że państwo może sfinansować stworzenie stacji telewizyjnej, czy kanału radiowego prowadzonych całkowicie w języku mniejszościowym, czy też wesprzeć jedynie takie programy. W celu określenia, co należy zrobić w danej sferze życia publicznego państwo powinno skonsultować się z osobami posługującymi się danym językiem

mniejszościowym, a konkretnie z ich organizacjami pozarządowymi.

Państwo może też wskazać, do których języków regionalnych lub mniejszościowych będzie miała zastosowanie jedynie Część II Karty. Ta część Karty obejmuje promocję języków mniejszościowych w tych samych sferach życia publicznego, co Część III, ale jej postanowienia są sformułowane w bardziej ogólny sposób i wszystkie muszą zostać przyjęte. Np. państwo jest zobowiązane do zapewnienia nauczania w języku mniejszościowym / języka mniejszościowego na wszystkich odpowiednich poziomach edukacji. W takiej sytuacji państwo, we współpracy z osobami posługującymi się danym językiem mniejszościowym, decyduje o najlepszym sposobie nauczania i uczenia się tego języka oraz na jakich poziomach edukacji będzie ono realizowane.

Państwa Strony Karty składają Radzie Europy sprawozdania z realizacji Karty. Od 1 lipca 2019 r. są one zobowiązane do przedstawiania wszechstronnych raportów okresowych co pięć lat, a następnie po upływie dwóch i pół roku informacji na temat podjętych środków priorytetowych. Po otrzymaniu raportu okresowego delegacja Komitetu Ekspertów do spraw Karty składa wizytę w danym kraju, by móc porozmawiać z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną języków mniejszościowych oraz z przedstawicielami rządu w celu dokonania oceny, czy zastosowano dane środki oraz czy okazały się one skuteczne.

Po wizycie Komitet Ekspertów przyjmuje raport oceniający, który przekazuje państwu celem zgłoszenia uwag. Proces kończy się przyjęciem przez Komitet Ministrów zaleceń w sprawie najważniejszych działań niezbędnych do poprawy sytuacji języków mniejszościowych w państwie i publikacją raportu.

Część B. Analiza kasusów: Szwajcaria, Hiszpania i Polska

Każde z 25 państw, które ratyfikowały Kartę ma swoją własną historyczną przeszłość, różnorodność kulturową i przepisy prawne. Z powodu ograniczonej przestrzeni niniejsza publikacja zawiera informacje na temat trzech państw, które nie tracąc swej wyjątkowości, stanowią przykłady paradygmatyczne. Te trzy państwa to Szwajcaria, Hiszpania i Polska. Głównym kryterium uzasadniającym ten wybór była struktura administracyjna państwa. Szwajcarię można uznać za modelowe państwo federalne, gdzie każdy kanton posiada wysoki poziom autonomii, w tym własną konstytucję (podobnie, jak w Austrii i w Niemczech). Hiszpanię określa się, jako państwo obejmujące różne autonomie, wysoce zdecentralizowane, w tym w zakresie kompetencji językowych, które znajdują się głównie w rękach regionów, zwanych Wspólnotami Autonomicznymi. Wreszcie Polska stanowi przykład państwa scentralizowanego, w pewien sposób podobnego do wielu państw, które ratyfikowały Kartę.

3. Szwajcaria

3.1. Podstawowe informacje

Szwajcaria z biegiem czasu rozwinęła się stopniowo z porozumienia między trzema kantonami zawartego w 1291 r. w dzisiejszą, wysoce zdecentralizowaną, federację 26 kantonów. Pierwszym w pełni rozwiniętym francuskojęzycznym terytorium, które dołączyło do federacji był dwujęzyczny kanton Fribourg/Freiburg (1481 r.). Ostatnie trzy kantony (Valais/Wallis, Neuchâtel i Geneva) przyłączyły się w 1815 r. Natomiast ostatnia zmiana kantonalna miała miejsce wraz z utworzeniem kantonu Jura w 1978 r., który oddzielił się od dwujęzycznego kantonu Bern/Berne. Luźna federacja kantonów, która istniała do Rewolucji Francuskiej stanowiła jednostkę niemieckojęzyczną. Jednakże nigdy nie zgermanizowała pozostałych w porozumieniu kantonów, ani okupowanych terytoriów. W 17 z 26 kantonów niemiecki jest językiem urzędowym na poziomach kantonalnym i lokalnym, w trzech kantonach urzędowym językiem jest francuski. W dwóch kantonach francuski (Jura), włoski (Ticino) są urzędowymi językami na szczeblu kantonalnym, podczas, gdy niemiecki jest używany w jednej gminie. Trzy kantony są dwujęzyczne (francuski i niemiecki), a jeden trójjęzyczny (niemiecki, romansz i włoski).

Federalny status, zasada pomocniczości państwa z jego 26 kantonami, z których każdy ma konstytucję, parlament i rząd oraz suwerenność w zakresie edukacji i kultury, wśród innych wrażliwych językowo kwestii są uznawane za gwarancję spójności społecznej oraz ochrony i utrzymania wszystkich krajowych języków. W 2007 r. Szwajcaria ogłosiła federalną Ustawę Językową, a w 2010 r. federalne Rozporządzenie Językowe, które precyzuje przepisy Art. 70 Federalnej Konstytucji dotyczące języków urzędowych.

Artykuły dotyczące różnorodności językowej i ich użycia w Federalnej Konstytucji (1999)¹

Preambuła

...

¹ Język angielski nie jest urzędowym językiem Konfederacji Szwajcarskiej. Niniejszy przekład został przytoczony jedynie dla celów informacyjnych i nie ma mocy prawnej.

Zdeterminowani by żyć razem we wzajemnym uznaniu i poszanowaniu swojej różnorodności

...

Art. 4 Języki narodowe

Językami narodowymi są niemiecki, francuski, włoski i romansz.

Art. 18 Wolność języka

Gwarantuje się wolność języka.

Art. 31 Pozbawienie wolności

2. Każdy, kto został pozbawiony wolności, ma prawo do tego, aby niezwłocznie i w języku dla niego zrozumiałym, być poinformowanym o podstawach pozbawienia wolności i przyługujących mu prawach.

Art. 69 Kultura

3. Przy spełnianiu swoich [Konfederacji] zadań uwzględnia ona kulturalną i językową różnorodność kraju.

Art. 70 Języki

1. Językami urzędowymi Konfederacji są niemiecki, francuski i włoski. W kontaktach z osobami posługującymi się językiem romansz, także romansz jest językiem urzędowym Konfederacji.

2. Kantony określają swoje języki urzędowe. Aby zapewnić zgodne współżycie między wspólnotami językowymi, zwracają one uwagę na tradycyjną językowo strukturę regionu oraz uwzględniają autochtoniczne mniejszości językowe.

3. Konfederacja i kantony popierają porozumienie i wymianę między wspólnotami językowymi.

4. Konfederacja wspiera wielojęzyczne kantony w spełnianiu ich szczególnych zadań.

5. Konfederacja wspomaga działania kantonów Graubünden i Ticino dla zachowania i popierania języków romansz i włoskiego.

Art. 175 Skład i wybory

4. Przy wyborze Rady Federalnej [rząd federalny] należy zwrócić uwagę na zapewnienie odpowiedniej reprezentacji różnych regionów geograficznych i językowych kraju.

Liczne przepisy na szczeblu krajowym dotyczą języków i wielojęzyczności, np. w sferze mediów, zgromadzenia federalnego, edukacji, kultury itp. Wszystkie wielojęzyczne kantony dysponują przepisami, które w różnym stopniu dotyczą używania ich języków urzędowych oraz innych odmian w ich konstytucjach i aparacie legislacyjnym. Kanton Graubünden/Grischun/Grigioni dysponuje Ustawą Językową (2006 r.) i Rozporządzeniem Językowym (2007 r.), które regulują szczegóły dotyczące tłumaczenia i używania trzech oficjalnych języków, jako języków administracji, polityki i edukacji, jak również promocję i ochronę dwóch kantonalnych języków mniejszościowych, romansz i włoskiego.

Według Szwajcarskiej Konferencji Kantonalnych Ministerstw Edukacji, która koordynuje kwestie edukacyjne z tego powodu, że na szczeblu krajowym nie ma Ministerstwa Edukacji, wszyscy uczniowie muszą się uczyć co najmniej dwóch obcych języków w trakcie obowiązkowej edukacji (język krajowy i język angielski) kolejność jest przedmiotem intensywnych debat we wspólnotach językowych. Nauka tych języków ma zapewnić mobilność, jak również kontakty społeczne, kulturalne i ekonomiczne zarówno w kraju, jak i za granicą. Organy krajowe i kantonalne organizują szkołę, wymiany uczniów i nauczycieli oraz działalność ponad barierami językowymi.

Całkowita populacja Szwajcarii to około 8,4 miliona mieszkańców, z czego 63 % posługuje się językiem niemieckim, 22,7 % - francuskim, 8,1 % włoskim, 0,5 % romansz, 23,3 % innymi językami (Federalne Biuro Statystyczne, 2015 r.). Około 25 % populacji nie posiada szwajcarskiego paszportu, 36,8 % populacji powyżej 15 roku życia ma pochodzenie imigranckie, a 21,5 % posługuje się, jako pierwszym językiem, językiem innym niż krajowy. Te główne „niekrajowe” języki to: angielski, portugalski, albański, serbski, chorwacki i hiszpański.

dialektów języka pisanego, ustne odmiany, jak również ustandaryzowany i zunifikowany język romansz grischun opracowany w 1982 r. przez romanistę z Zurychu, Henricha Schmidta. Nie jest on jednakże jednomyślnie akceptowany, szczególnie w sferze edukacji.

Romansz został uznany za język krajowy w 1938 r. w krajowym głosowaniu przez przważającą większość (91,6%) i wszystkie kantony, w reakcji na ruchy faszystowskie i rewizjonistyczne. Jednakże liczba osób posługujących się tym językiem maleje; w wielu dziedzinach znajomość szwajcarskiego niemieckiego i standardowego niemieckiego jest absolutnie niezbędna, a zatem wszystkie osoby nimi mówiące są co najmniej dwujęzyczne, mówią w romansz-niemieckim, a w wielu przypadkach znają także włoski, francuski i angielski.

We francuskojęzycznej części Szwajcarii, język franko-prowansalski (nazywany przez użytkowników patois) w XIX wieku został uznany przez lingwistów za osobny i niezależny język gallo-romański. 5. raport (2013 r.) oceniający stosowanie Karty w Szwajcarii zachęcał władze szwajcarskie do zbadania, czy język franko-prowansalski jest językiem regionalnym lub mniejszościowym. We wnioskach 6. raportu (2016 r.) oceniającego stwierdzono, że „wydaje się, że w społeczeństwie szwajcarskim istnieje ogólny konsensus co do tego, że język franko-prowansalski jest odrębnym językiem, który jest tradycyjnie używany w Szwajcarii, a zatem ma do niego zastosowanie Część II” (2016: 19). Komitet Ministrów zalecił, by władze Szwajcarii „uznały język franko-prowansalski za język regionalny lub mniejszościowy tradycyjnie używany w Szwajcarii i zastosowały wobec niego przepisy Części II, we współpracy z osobami go używającymi” (2016: 23). Zatem w 7. raporcie okresowym władze szwajcarskie zadeklarowały chęć ochrony i promocji języka franko-prowansalskiego i języka franc-comtois używanego w kantonie Jura (2018: 13), języki te posiadają takie same cechy socjolingwistyczne i zostały wymienione w konstytucji, jako dziedzictwo kulturowe.

3.2. Szwajcaria i Karta

Szwajcaria podpisała Europejską Kartę języków regionalnych i mniejszościowych w 1993 r. i ratyfikowała ją w 1997 r. Karta weszła w życie w stosunku do Szwajcarii w 1998 r. Przypadek Szwajcarii jest szczególnie w tym znaczeniu, że dwa języki objęte Częścią III Karty, włoski i romansz, to języki krajowe na szczeblu federalnym, tak, jak niemiecki i francuski, a także języki

urzędowe na poziomie kantonalnym w dwóch kantonach (włoski i romansz to oficjalne języki trójjęzycznego kantonu Graubünden/Grischun/Grigioni, a sam włoski w Ticino). Dodatkowo włoski jest również językiem urzędowym na szczeblu federalnym wraz z niemieckim i francuskim, a romansz jest uznawany za język półurzędowy na poziomie krajowym. W tym znaczeniu te dwa języki objęte Częścią III, włoski i romansz, nie stanowią języków regionalnych lub mniejszościowych, ale są uważane za języki urzędowe, które nie są tak powszechnie używane na całym terytorium, czy też jego części (zobacz Art. 3 ust. 1 Karty). Szwajcaria ratyfikowała Kartę zarówno z powodów krajowych jak i międzynarodowych. Z krajowego punktu widzenia chce chronić swoją czterojęzyczność, co stanowi główny cel jej polityki językowej, a z międzynarodowego punktu widzenia jest zobowiązana rozwiązywać kwestie dotyczące pluralizmu kulturowego i ochrony mniejszości w Europie.

Wszystkie cztery języki krajowe są chronione na podstawie Części II Karty o ile znajdują się w kontekście mniejszościowym, tj. w wielojęzycznych kantonach (francuski w kantonie Bern/Berne, niemiecki w kantonach Fribourg/Freibourg i Valais/Wallis, a wyspy językowe w pobliżu granic językowych, tj. niemiecki w Bosco-Gurin (kanton Ticino) oraz w Ederswiler (kanton Jura). Język nieterytorialny jeniż Podróżujących (w przybliżeniu około 35 000 osób) prowadzących osiadły, półnomadzki, czy też nomadzki tryb życia jest również chroniony na podstawie Części II Karty, tak jak język franko-prowansalski i franc-comtois.

Większość zaleceń Komitetu Ministrów dotyczy ochrony języka romansz, szczególnie w sferze sądownictwa i administracji. Odnoszą się one także do stosowania języka włoskiego w sferze administracji w kantonie Graubünden/Grischun/Grigioni. Podczas, gdy sytuacja włoskiego w Ticino jest bardzo dobra. Komitet Ekspertów pochwała wysiłki poczynione na rzecz języka romansz w sferze mediów i edukacji.

3.3. Wyzwania przyszłości

Wyzwaniem dla Szwajcarii będzie dalsza ochrona i promocja języków włoskiego i romansz, szczególnie poza tradycyjnymi obszarami kantonów Graubünden/Grischun/Grigioni i Ticino oraz zmotywowanie osób nieposługujących się tymi językami do ich nauki. Również włoski powinien być szerzej używany w federalnej polityce i administracji. W trzech dwujęzycznych kantonach, zarówno niemiecki, jak i francuski będą musiały być chronione wtedy,

gdy będą minorytyzowane na poziomie kantonalnym, okręgowym i gminnym. Łączenie się gmin w przyszłości w kantonie Graubünden/Grischon/Grigioni i na granicach językowych również może dotknąć i osłabić status języków mniejszościowych i powinno być ostrożnie planowane i monitorowane. Aktualne zmiany w sferze mediów, takie, jak koncentracja, czy też znikanie gazet mogą również bardzo zaszkodzić językom mniejszościowym i dlatego należy znaleźć sposób na wzmocnienie tej ważnej dziedziny.

Należy opracować mapę drogową ochrony i rewitalizacji języków franko-prowansalskiego i franc-comtois, jak również niemieckiego w Bosco-Gurin (kanton Ticino), gdzie wielu mieszkańców posługuje się starym Ggurijnaritsch, dialektem Walser, który jest poważnie zagrożony. Jeśli chodzi o język romansz w szkołach, to wygląda na to, że znaleziono sposób na pogodzenie posługiwania się tradycyjnymi dialektami oraz romansz Grischun.

4. Hiszpania

4.1. Podstawowe informacje

Od czasu zorganizowania się, jako nowoczesne państwo, Hiszpania stanowi terytorium wielojęzyczne. W rzeczy samej wiele języków, którymi aktualnie się mówi w różnych Autonomicznych Wspólnotach istniało przed zorganizowaniem państwa, jednak dopiero niedawno uznano ich status języków społecznie uprawnionych. Największy postęp poczyniono w czasie ostatnich trzech dekad 20. stulecia wraz ze zmianą ustroju z dyktatury na monarchię parlamentarną. W czasie trwania dyktatury Franco (1939-75) wszystkie języki poza hiszpańskim były mocno dyskryminowane i represjonowane poprzez marginalizację w życiu publicznym. Osoby nimi mówiące były karane i prześladowane, jeśli usłyszano, że publicznie używają języków mniejszościowych.

Hiszpańska konstytucja (1978 r.) zapoczątkowała lepszy okres dla języków innych niż hiszpański, chociaż nadal istnieją znaczne różnice pomiędzy nimi. Podczas gdy Statuty Autonomiczne niektórych Wspólnot mocno wspierały ich ochronę i promocję, inne były raczej pasywne w promowaniu własnych języków przez ostatnie 40 lat.

Jak w każdym innym państwie w Europie różnorodność językowa w Hiszpanii stanowi wartość, która powinna być uznana, szanowana i chroniona, jako dziedzictwo niematerialne. Zróżnicowanie języków zarówno wewnątrzjęzykowe, jak i międzyjęzykowe stanowi zasób, który należy wspierać we wszystkich sferach

życia, a edukacja ma w tym zakresie ogromne znaczenie. System edukacji ma istotne znaczenie w zapewnieniu, by różnorodność językowa była właściwie chroniona, doceniana i zarządzana oraz w uczeniu jej w pozytywny i kreatywny sposób, by zapewnić wzajemną akceptację, pokojowe współistnienie i uznanie na równej stopie.

Poza hiszpańskim, jedynym urzędowym językiem w całej Hiszpanii, istnieją inne języki używane na co dzień w różnych regionach. Choć niektórymi z tych języków mówią miliony ludzi, to pozostałe są w dużo gorszej sytuacji w sensie demograficznym. Jednak nawet te języki, którymi posługuje się znaczna liczba ludzi wymagają prawnego i politycznego wsparcia dla zagwarantowania ich istnienia w średnim i długim okresie. Ponadto podczas, gdy niektóre języki cieszą się pewnym uznaniem przez prawo i znaczącą promocją ze strony władz regionalnych i instytucji publicznych, to inne są ledwo uznawane lub w ogóle nieuznawane i prawie nieznanie populacji zamieszkującej terytoria, na których się nimi tradycyjnie posługiwano. Istnieją różne typy języków, tzw. języki terytorialne – te które rozwinęły się historycznie w specyficznych geograficznych obszarach państwa – oraz tzw. języki nieterytorialne używane w sposób nieokreślony w różnych częściach państwa.

W Hiszpanii używa się następujących języków: amazighe, arabski z Ceuty, aragoński, aranejski, asturyjski, baskijski, caló, kataloński/walencki, galicyjski, leoński i portugalski. Status niektórych z nich na podstawie Karty nie został jeszcze wyjaśniony.

Tabela 1. Języki, terytoria i status prawny²

Język	Terytorium	Status prawny
amazighe	miasto Melilla	nieurzędowy
arabski z Ceuty	miasto Ceuta	nieurzędowy
aragoński	Aragonia	nieurzędowy
aranejski (znany również, jako oksytański)	Katalonia, Dolina Aran	urzędowy
asturyjski	Asturia	nieurzędowy
baskijski	Kraj Basków	urzędowy

² Dodatkowo, oprócz tych języków istnieją również dwa języki migowe w Hiszpanii: kataloński język migowy (urzędowy w Katalonii) i hiszpański język migowy (urzędowy w całej Hiszpanii). Jednak Karta nie obejmuje języków migowych.

	Nawarra	urzędowy na części terytorium
całó	język nieterytorialny	nieurzędowy
kataloński	Aragonia Baleary Katalonia Walencja (jako walencki) Murcja (jako walencki)	nieurzędowy urzędowy urzędowy urzędowy (pod nazwą walencki) nieurzędowy
galicyjski	Asturia Kastylia i Leonia Galicja Estremadura (znana także jako Fala)	nieurzędowy nieurzędowy urzędowy nieurzędowy
leoński	Kastylia i Leonia	nieurzędowy
portugalski	Estremadura	nieurzędowy

Jak możemy zobaczyć na poniższej mapie, języków mniejszościowych używa się w 11 z 17 Autonomicznych Wspólnot Hiszpanii oraz w dwóch miastach autonomicznych Ceuta i Melilla. Właściwie około 45 % populacji Hiszpanii mieszka na terytoriach, gdzie mówi się w autochtonicznych językach mniejszościowych. Nie oznacza to jednak, że prawie połowa populacji Hiszpanii mówi na co dzień językami mniejszościowymi. Pokazuje jednak, że znaczny odsetek populacji styka się z dwujęzycznością, czy wielojęzycznością w mniejszym lub większym stopniu.

Mapa 2. Geograficzne rozmieszczenie języków mniejszościowych w Hiszpanii

Źródło: Copyleft udostępnione na podstawie licencji CC BY-SA 3.0; w oparciu o „Plik: Lenguas Iberorromance.PNG” przez Fobos92 w Wikimedia Commons, zmodyfikowany przez Victor Fresco & Fernando Ramallo.

	amazighe		baskijski
	arabski z Ceuty		kataloński/walencki
	aragoński		galicyjski w tym Fala w Estremadurze
	aranejski (znany również, jako oksytański)		leoński
	asturyjski		portugalski

Postępowanie się językami mniejszościowymi na różnych terytoriach Hiszpanii jest dość niejednorodne. Znaczna część populacji regularnie używa języka mniejszościowego, w szczególności w Aragonii (na terytoriach, gdzie mówi się po katalońsku), w Asturii, na Balearach, w Kraju Basków, w Katalonii, na Ceucie, w Estremadurze (na terytoriach, gdzie mówi się po galicyjsku/w Fala), w Galicji,

w Melili i w Walencji. Języki mniejszościowe rzadziej używane to aranejski w Dolinie Aranu (Katalonia), aragoński w Aragonii, baskijski w Nawarrze, kataloński/walencki w Murcji, leoński w Kastylii oraz leoński i portugalski w Estremadurze. Większość dwujęzycznych osób w Hiszpanii to osoby posługujące się językami mniejszościowymi. Ważne podkreślenia jest to, że wszyscy obywatele Hiszpanii znają język hiszpański, jednak nie wszystkie osoby urodzone w regionach, w których występują języki mniejszościowe posługują się tymi językami.

Amazighe w Melilli, arabski w Ceucie, galicyjski/Fala i portugalski w Estremadurze i walencki w Murcji nie są uznawane w Statutach Autonomii. By utrzymać, wzmocnić i odzyskać ich żywotność potrzeba konstruktywnej polityki językowej.

4.2. Hiszpania i Karta

Hiszpania podpisała Europejską Kartę języków regionalnych lub mniejszościowych w 1992 r., ale ratyfikowała ją prawie 10 lat później, w 2001 r. Przed tą datą niektóre języki cieszyły się już akceptowalnym stopniem ochrony, a inne otrzymały status języków współrzędowych na swoich terytoriach wraz z językiem hiszpańskim, w różnych Regionalnych Statutach Autonomii (zobacz tabela 1.). Ważne odnotowania jest to, że art. 3.2 hiszpańskiej konstytucji z 1978 r. przyznaje językom mniejszościowym możliwość stania się językami współrzędowymi „w danych Autonomicznych Wspólnotach zgodnie z ich Statutami Autonomii”. Innymi słowy hiszpańska konstytucja deleguje kwestię oficjalnego uznania języków mniejszościowych do Statutów Autonomii różnych regionów. Możliwość posługiwania się językiem mniejszościowym w sferze publicznej zależy od przyznania takiego prawa przez poszczególne Autonomiczne Wspólnoty. Podczas, gdy niektóre z nich skorzystały z możliwości, jaką daje konstytucja, to inne tego nie zrobiły.

Różnica ta ma nadrzędne znaczenie jeśli chodzi o Hiszpanię: w celu umożliwienia pełnego zastosowania Karty, jej instrument ratyfikacyjny stwierdza, że „Hiszpania deklaruje, że dla celów wymienionych artykułów, za języki regionalne lub mniejszościowe uważane są języki uznane za języki urzędowe w Statutach Autonomii Autonomicznych Wspólnot Kraju Basków, Katalonii, Balearów, Galicji, Walencji i Nawarry”. Z tego powodu, że aranejski w Katalonii, kataloński w Katalonii, na Balearach i w Walencji (jako walencki), galicyjski w Galicji i baskijski w Kraju Basków oraz w części Nawarry są językami urzędowymi według Statutów Autonomii, mają do nich zastosowanie Część II i III Karty. Inne języki są chronione

jedynie na mocy Części II, ponieważ nie mają statusu urzędowych, jednakże są chronione przez Statuty Autonomii. Ma to miejsce w przypadku aragońskiego i katalońskiego w Aragonii, asturyjskiego w Asturii, galicyjskiego w Asturii, Kastylii i Leonii oraz leońskiego w Kastylii i Leonii. Wreszcie część języków podlega ochronie jedynie Części II, ale nie Statutów Autonomii (np. amazighe w Melilli, czy walencki w Murcji). Ponadto Karta chroni całó (język związany z romani), jako jedyny język nieterytorialny.

4.3. Wyzwania przyszłości

Od czasu wejścia w życie Karty nastąpił zarówno pewien postęp, jak i cofnięcie się o parę kroków. Poprawę sytuacji można zobaczyć w stopniu kompetencji, jaki uzyskały niektóre regiony, choć istnieje znacząca różnica pomiędzy nimi. Jak stwierdzono w 4. raporcie oceniającym Komitetu Ekspertów: „Języki, które są chronione na podstawie Części III Karty korzystają ogólnie z silnego wsparcia władz regionalnych i lokalnych. Chociaż nadal istnieją pewne problemy, to większość wynikających z Karty zobowiązań jest wypełniana.”

Pomimo istnienia znaczących różnic pomiędzy niektórymi regionami od czasu ratyfikacji Karty przez hiszpańskie władze (2001 r.) można zaobserwować postęp w sferach: edukacji, administracji i usług publicznych, mediów i usług kulturalnych, szczególnie w zakresie kompetencji przyznanych Autonomicznym Wspólnotom. Znaczący postęp osiągnięto w sferze edukacji, mimo, że w ostatnich latach w niektórych Autonomicznych Wspólnotach odkryto pewne problemy z językami mniejszościowymi. Jeśli chodzi o media (Artykuł 11 Karty), to odnotowano pozytywne kroki w zakresie posługiwania się językami mniejszościowymi w mediach cyfrowych. W działalności kulturalnej właściwie nie ma żadnych problemów, a poziom zgodności z podjętymi zobowiązaniami jest wysoki.

Jeśli chodzi o główne wyzwania, to pojawiają się one przede wszystkim w sferze wymiaru sprawiedliwości (Artykuł 9) oraz w sferze posługiwania się językami mniejszościowymi przez administrację państwową (Artykuł 10). Powtarzającym się problemem jest brak personelu umiającego posługiwać się określonymi językami w niektórych sferach administracji państwowej, jak również w dziedzinie usług publicznych, a zwłaszcza w opiece zdrowotnej. Utrudnia to używanie języków mniejszościowych w tych sferach.

Pojawia się również zaniepokojenie zwiększonym użyciem hiszpańskiego w systemie edukacji (Artykuł 8), w regionach, w których występują języki mniejszościowe, jak również związane z rozszerzeniem trójjęzycznego modelu edukacji (hiszpański, angielski plus język mniejszościowy) w niektórych Autonomicznych Wspólnotach, co utrudnia zdobywanie wiedzy na temat języków mniejszościowych. Przyjęcie tych modeli edukacyjnych powinno być zatem poddane pełnej analizie przed implementacją, by zapewnić właściwe nauczanie i uczenie się tych trzech języków. Inne problemy obejmują obecność języków mniejszościowych w mediach.

Korzystną opcją dla ochrony języków nieoficjalnych byłoby przyznanie im statusu języków urzędowych. To osiągnęłoby za sobą zmiany w Statutach Autonomii na terytoriach, gdzie się ich używa, wielokrotnie postulowane przez osoby nimi mówiące. Póki co przyszłość tych języków w perspektywie średniookresowej jest bardzo niepewna.

W każdym razie, gdy podejmuje się działania w tym względzie konieczne jest opracowanie oficjalnej bazy danych na temat rzeczywistej sytuacji języków nieoficjalnych w Hiszpanii. Z tego powodu w 4. raporcie oceniającym nalega się na władze, by przedstawiły dane statystyczne umożliwiające opracowanie adekwatnej polityki językowej w porozumieniu z osobami posługującymi się danymi językami.

Podsumowując, można powiedzieć, że wiele zostało zrobione, zwłaszcza przez same Autonomiczne Wspólnoty, by wesprzeć hiszpańskie języki regionalne. Będąc państwem o wysokim poziomie zobowiązań, Hiszpania musi zapewnić ich wypełnianie oraz właściwe zajęcie się wyzwaniami.

5. Polska

5.1. Podstawowe informacje

Poprzez swoją skomplikowaną historię, w której przez ostatnie 200 lat granice zmieniały się kilkakrotnie w ciągu życia jednego człowieka, państwo polskie obejmowało różne grupy etniczne zamieszkujące Europę centralną. W okresie komunizmu, który rozpoczął się w Polsce po II Wojnie Światowej i trwał przez 44 lata, do 1989 r. próbowano wykorzenić wieloetniczny charakter polskiego społeczeństwa, a przynajmniej o nim zapomnieć. Po upadku komunizmu w

Polsce w latach 90-tych pojawiła się wreszcie przestrzeń i środki do uznania licznych grup etnicznych o zasięgu krajowym i regionalnym, ich języków i kultury. Nie dziwi zatem, że polskie prawo uznaje 14 mniejszości. Są one ujęte w trzy grupy:

- 1) Dziewięć mniejszości narodowych: ormiańska, białoruska, czeska, niemiecka, żydowska, litewska, rosyjska, słowacka i ukraińska;
- 2) Cztery mniejszości etniczne: karaimska, łemkowska (rusińska), tatarska, romska;
- 3) Jedna społeczność posługująca się językiem regionalnym: kaszubskim.

Wraz z ustawą o mniejszościach z 2005 r.³ każda z nich otrzymała pewne prawa związane z używaniem języka. W rezultacie oficjalnie uznano 15 języków mniejszościowych, tj. po jednym dla każdej uznanej mniejszości, a także dwa języki społeczności żydowskiej jidysz i hebrajski.

W tym miejscu należy podkreślić, że język polski jest jedynym urzędowym językiem w państwie i nie ma regionów autonomicznych, w których widoczne byłoby używanie innych języków w sferze publicznej. Niemniej jednak konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. dała mniejszościom narodowym i etnicznym swobodę w zakresie używania i promowania swoich języków. Główna różnica polega na tym, że ustawa z 2005 r. uszczegółowiła, w jaki sposób w praktyce można korzystać z tej swobody, w szczególności jeśli chodzi o sferę życia publicznego, jak edukacja, administracja lokalna, dwujęzyczne oznakowanie, media i życie kulturalne.

Ustawa z 2005 r. nakłada na państwo polskie obowiązek egzekwowania tych praw w praktyce poprzez określenie warunków ich stosowania. Np. języka mniejszościowego można używać w kontaktach z władzami lokalnymi na poziomie gminy, pod warunkiem, że co najmniej 20 % jej populacji deklaruje, że należy do danej mniejszości. Ustala również zasady i procedury stosowania podwójnego nazewnictwa w zakresie nazw miejsc i nazwisk. Ustawa zobowiązuje też państwo do wspierania i promowania edukacji w zakresie języków mniejszościowych, wydawania książek i czasopism, nadawania programów w językach mniejszościowych w mediach, zapewnienia obiektów i działań kulturalnych.

³ Pełna nazwa: Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym

Wydaje się że przepisy tworzą dość przychylne warunki dla promowania języków mniejszościowych w Polsce. Jednak sytuacja każdej z grup mniejszościowych i ich języka różni się i nie jest tak dobra, jak ukazuje to prawo. Sam fakt, że wszystkie mniejszości łącznie stanowią około 2 % całkowitej populacji Polski⁴ wskazuje na ich sytuację „mniejszości liczebnych” w porównaniu do całości społeczeństwa. Większość języków mniejszościowych w Polsce ma różnego stopnia problemy z etnolingwistyczną żywotnością. Mniejszość niemiecka, pomimo tego, że stanowi największą mniejszość narodową, ma problemy z międzypokoleniowym przekazywaniem języka niemieckiego, tj. większość dzieci nie nabywa języka niemieckiego w domu tylko zaczyna się uczyć tego języka dopiero w szkole. Pozostałe dwie największe społeczności mniejszościowe, ukraińska i białoruska, wydają się mieć najbardziej zrównoważoną sytuację w tym sensie, że te osoby, które identyfikują się z mniejszością, mogą się również posługiwać językami mniejszościowymi, podobnie, jak mniejsze liczebnie społeczności: litewska, łemkowska i kaszubska. Jednakże z powodu zintensyfikowanej mobilności, w szczególności w kierunku dużych miast i poza geograficznie tradycyjne obszary, mniejszości te są również potencjalnie zagrożone przerwaniem międzypokoleniowego przenoszenia ich języków. Najmniejsze grupy mniejszościowe w Polsce albo nie posługują się już swoimi językami (Tatarzy, Karaimi), albo w języku mówi niewiele osób (czeski, słowacki, jidysz, hebrajski) czy też osoby posługujące się danym językiem, to raczej nowi imigranci, a nie członkowie tradycyjnej mniejszości (ormiański, rosyjski). Języki używane przez społeczności romskie w Polsce są prawdopodobnie w najlepszej formie, jeśli chodzi o żywotność. Jednakże z powodu nieterytorialnego charakteru tych języków, trudno egzekwować od władz lokalnych prawo do ich używania (podobnie jest w przypadku ormiańskiego, jidysz i hebrajskiego).

Prawo do używania języków mniejszościowych zawarte w polskich przepisach powinno teoretycznie odwrócić negatywne trendy i sprzyjać używaniu tych języków. Jednak w praktyce wiele zależy od możliwości danej wspólnoty mniejszościowej w zakresie wywierania presji szczególnie na poziomie władz lokalnych. Mając na względzie, że niewiele jest takich miejsc, w których mniejszości osiągają poziom 20 %, a jedynie mniejszość litewska stanowi

⁴W spisie z 2011 r., w którym zezwolono na identyfikowanie się z dwiema grupami narodowymi lub etnicznymi, 2,26 % osób zadeklarowało tożsamość inną niż polska przynajmniej w jednym z dwóch możliwych wyborów.

większość w jednej z małych gmin, staje się jasne dlaczego korzystanie z tych praw napotyka problemy praktyczne.

Kolejną przeszkodą, która wydaje się powstrzymywać promocję języków mniejszościowych w Polsce jest niska świadomość ogółu społeczeństwa na temat mniejszości. Na poziomie administracji lokalnej przekłada się to czasami na brak wiedzy na temat praw osób posługujących się językami mniejszościowymi i obowiązków władz w tym zakresie. Na poziomie przeciętnego polskiego obywatela oznacza to niewielką świadomość na temat wieloetnicznego charakteru polskiego społeczeństwa, bądź skutkuje stereotypowymi - a w najgorszym przypadku – nawet wrogimi postawami wobec mniejszości.

5.2. Polska i Karta

Polska podpisała Europejską Kartę języków regionalnych lub mniejszościowych w 2003 r. i weszła ona w życie po ratyfikacji, w czerwcu 2009 r. W swoim oficjalnym oświadczeniu Polska stwierdziła, że ma zamiar stosować Kartę zgodnie z prawami zapisanymi w Ustawie o mniejszościach z 2005 r. Z jednej strony oznacza to, że zadeklarowano, iż wszystkie z uznanych 15 regionalnych lub mniejszościowych języków podlegają Karcie⁵. Z drugiej strony potraktowanie zapisów ustawy, jako przewodnika spowodowało objęcie wszystkich języków takim samym zestawem zobowiązań wynikających z Części III Karty zamiast starać się dostosować do indywidualnej sytuacji każdego z nich. Kolejne akapity ukazują najbardziej znaczące sfery promocji języków mniejszościowych zawarte w Karcie.

W sferze edukacji Polska zdecydowała się na najbardziej ambitny wybór. Państwo zobowiązało się do nauczania we wszystkich językach regionalnych lub mniejszościowych. Oznacza to, że dzieci mogą się uczyć niemal wszystkich przedmiotów w szkole we własnym języku regionalnym lub mniejszościowym na wszystkich poziomach obowiązkowej edukacji. Aktualnie takie nauczanie odbywa się jedynie w dwóch językach, litewskim i ukraińskim. Paradoksalną sytuacją, jeśli chodzi o ukraiński, jest to, że stanowi on język wykładowy na terenach, gdzie nie występował tradycyjnie, ponieważ są to miejsca w zachodniej Polsce dokąd zostały przymusowo przesiedlone duże grupy Ukraińców po II Wojnie Światowej. Mniejszość niemiecka stara się o ustanowienie dwujęzycznej edukacji na

⁵Ostatecznie Karcie podlega 14 języków, ponieważ hebrajski został uznany przez Komitet Ekspertów za niespełniający wymogów języka używanego tradycyjnie, jako środka komunikacji.

tradycyjnie zajmowanych przez nią terenach, ale póki co niestety bez rezultatu. Z prawnego punktu widzenia w Polsce jest teoretycznie możliwe zapewnienie nauczania we wszystkich językach mniejszościowych, a system finansowania jest dość hojny⁶. Jednakże dotychczas zorganizowano nauczanie następujących języków regionalnych lub mniejszościowych, jako przedmiotów: białoruskiego, niemieckiego, kaszubskiego, łemkowskiego i ukraińskiego na obszarach ich tradycyjnego występowania. Nauka większości języków mniejszościowych jest też możliwa na poziomie uniwersyteckim na poziomie licencjackim, czy magisterskim (np. niemiecki, ukraiński, litewski, rosyjski), jednak niekoniecznie obejmuje ona szkolenie nauczycieli, które umożliwi absolwentom stanie się wykwalifikowanymi nauczycielami języka mniejszościowego lub uczącymi w języku mniejszościowym.

W sferze administracji Polska zobowiązała się do przyjmowania ustnych lub pisemnych wniosków w językach regionalnych lub mniejszościowych na poziomie lokalnym. Aktualnie możliwe jest kontaktowanie się z organami gminy, zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej (i otrzymywanie odpowiedzi) w językach: niemieckim, kaszubskim, litewskim i białoruskim przez osoby, które się nimi posługują. W gminach istnieje dwujęzyczne oznakowanie miejsc dla mniejszości: niemieckiej, kaszubskiej, litewskiej, białoruskiej i łemkowskiej.

Zgodnie z Ustawą o mniejszościach państwo polskie zobowiązało się do wspierania mediów działających w językach mniejszościowych. Większość społeczności mniejszościowych posiada co najmniej jedno czasopismo finansowane przez państwo. Jedynie jedno z nich, ukraiński tygodnik, spełnia wymogi gazety ustanowione w Karcie. Istnieją też programy telewizyjne i radiowe skierowane do określonych mniejszości, ale są nadawane nieregularnie i krytykowane ze względu na treść.

Istnieje wiele wydarzeń kulturalnych i obiekty kulturalne sfinansowane przez państwo na rzecz wszystkich języków mniejszościowych. Jedyny problem stanowi fakt, że ich finansowanie jest oparte na projektach, co utrudnia utrzymywanie instytucji kulturalnych dla mniejszości.

Uwzględniając ratyfikację Karty i treść Ustawy o mniejszościach, jasne jest, że z prawnego punktu widzenia języki mniejszościowe traktowane są, jak ważna wartość i część polskiego dziedzictwa kulturowego. Głos osób posługujących się językami mniejszościowymi jest również uwzględniany dzięki regularnym

⁶Możliwe jest przyznanie do 150 % standardowego funduszu edukacyjnego na jednego ucznia w bardzo małych szkołach, gdzie odbywa się edukacja w języku regionalnym lub mniejszościowym.

posiedzeniach przedstawicieli Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych. Niemniej jednak w głównych mediach skierowanych do całego polskiego społeczeństwa kwestiom mniejszości poświęca się niewiele uwagi.

5.3. Wyzwania przyszłości

Poniższe kwestie wydają się być najbardziej naglące z punktu widzenia wypełniania zobowiązań wynikających z Karty:

- Zapewnienie nauczania w językach mniejszościowych dla osób, mówiących tymi językami, które wyrażą taką chęć
- Rozszerzenie nauczania języków regionalnych lub mniejszościowych, jako przedmiotów, by zapewnić kontynuację nauki wszystkich języków objętych Kartą w Polsce na wszystkich poziomach obowiązkowej edukacji
- Zapewnienie gazet i innych mediów (np. internetowych)
- Zapewnienie regularnego finansowania działalności kulturalnej
- Zwiększenie liczby gmin, w których można stosować dwujęzyczne nazwy miejsc oraz kontaktować się z organami lokalnymi w języku mniejszościowym.

Jeśli chodzi o stosunkowo 'najsilniejsze' z języków regionalnych lub mniejszościowych w Polsce, tj. niemiecki, ukraiński, białoruski, litewski, kaszubski, łemkowski i romski to wybór zobowiązań z Karty dokonany przez Polskę może stanowić pomocne wskazówki w zakresie kierunku, w którym powinny iść środki promocji, jak również tworzenie strategii średniookresowych. Jeśli chodzi o języki, które mają bardzo słabą pozycję, jak ormiański, czeski, słowacki, karaimski, tatarski i jidysz, to wypełnienie licznych wybranych zobowiązań staje się niestety trudnym zadaniem. Dlatego konsultacje z przedstawicielami osób mówiących w tych językach są kluczowe dla znalezienia elastycznych rozwiązań, które najlepiej odpowiadałyby sytuacji każdego z nich.

Z analizy przepisów prawnych regulujących promocję języków mniejszościowych w Polsce wyłania się bardzo pozytywny obraz. Służy on polskiemu społeczeństwu, a także przeciętnemu obywatelowi, za podstawę uznania bogatego, wielokulturowego dziedzictwa. Dla większości polskiego społeczeństwa stanowi to wciąż wyzwanie, jeżeli jednak uda się podnieść świadomość w ogóle polskiego społeczeństwa na temat wartości mniejszościowych kultur i języków, to będzie łatwiej zniwelować różnicę pomiędzy istnieniem praw a ich rzeczywistym stosowaniem.

Część C. Działania dydaktyczne

Jako praktyczne uzupełnienie tego, co powiedziano wyżej, ta część zawiera zestaw działań do przeprowadzenia w klasie. Zestaw ten został opracowany z uwzględnieniem elastyczności i różnego czasu trwania, w zależności od tego co dany nauczyciel uzna za właściwe. Niektóre z nich można przeprowadzić w ciągu jednego dnia w szkole, inne wymagają większej ciągłości. Biorąc po uwagę różne systemy edukacyjne w Europie, zaleca się, by każda szkoła/region dostosowywała te działania do różnych poziomów edukacji w elastyczny sposób. Większość z nich została przygotowana dla uczniów w wieku od 11 do 16 lat.

Proponuje się następujące działania:

- Działanie 1: Co to jest język mniejszościowy?
- Działanie 2: Uprzedzenia językowe.
- Działanie 3: Biografia znanej osoby posługującej się językiem mniejszościowym.
- Działanie 4: Dzień lub tydzień języka mniejszościowego.
- Działanie 5: Toponimy, krajobraz lingwistyczny oraz oznakowanie w języku mniejszościowym.
- Działanie 6: Edy-ton w języku mniejszościowym.
- Działanie 7: Nowe osoby mówiące w językach mniejszościowych.
- Działanie 8: Różnorodność systemów pisemnych języków mniejszościowych w Twoim kraju.
- Działanie 9: Języki nieterytorialne.
- Działanie 10: Języki migowe.

DZIAŁANIE 1: CO TO JEST JĘZYK MNIEJSZOŚCIOWY?⁷

⁷ Zobacz Artykuł 1 Europejskiej Karty języków regionalnych lub mniejszościowych

Wprowadzenie

We wszystkich krajach europejskich wraz z językami urzędowymi, które korzystają ze statusu prawnego, ochrony i legitymacji społecznej, tradycyjnie używa się wielu innych języków. Języki te nazywa się językami mniejszościowymi. Często nie posiadają one ani ochrony prawnej, ani legitymacji społecznej, jaką mają języki większościowe, czy urzędowe w państwie. W większości przypadków języki mniejszościowe używane są przez ograniczoną liczbę osób. Faktycznie w przypadku około 50% tych języków posługuje się nimi poniżej 10 000 osób. Chociaż mają one po kilkaset, a nawet tysiąc lat, to zmiany, jakie przeszła Europa w ciągu ostatnich dekad spowodowały, że w krótkim okresie prawie wszystkie języki mniejszościowe stały się językami narażonymi, co poważnie zagrozi ich przyszłości w niedługim czasie.

Większość języków, którymi posługuje się mniej niż 10 000 osób, znajdujących się w Atlasie Zagrożonych Języków Świata UNESCO (www.unesco.org/languages-atlas) jest rzeczywiście zagrożonych zniknięciem. W wielu przypadkach konstruktywna polityka językowa może zmienić ten trend.

W jaki sposób można zidentyfikować język mniejszościowy.

Chociaż większością języków mniejszościowych posługuje się bardzo niewiele osób, to kryterium liczebności nie jest jedynym, które należy brać pod uwagę. Istnieją bowiem języki mniejszościowe, którymi posługują się miliony ludzi, czasami więcej, niż językami większościowymi. Dlatego oprócz kryterium liczebności konieczne jest wzięcie od uwagę statusu prawnego, tj. dorozumianego lub wyraźnego uznania języka za urzędowy w danym państwie. Według Rady Europy⁷ dla uznania danego języka za regionalny lub mniejszościowy konieczne jest spełnienie następujących warunków:

- i. Musi to być język tradycyjnie używany na danym obszarze państwa przez obywateli tego państwa, którzy stanowią liczebnie mniejszą grupę niż reszta populacji państwa;
- ii. Język ten musi się różnić od języka urzędowego/języków urzędowych tego państwa;
- iii. Nie jest dialektem języka urzędowego/języków urzędowych tego państwa ani językiem migrantów.

Należy pamiętać, że punkt odniesienia stanowi całkowita populacja państwa, a nie populacja określonego obszaru, na którym używa się danego języka. W celu zrozumienia tego niuanse posłużmy się przykładem: galicyjski jest językiem urzędowym w Galicji (region Hiszpanii) wraz z hiszpańskim. Na tym terytorium mówi w nim więcej osób niż po hiszpańsku, który stanowi jedyny język urzędowy dla całej Hiszpanii. Z powodu

różnic w statusie prawnym w zakresie całego państwa galicyjski jest językiem mniejszościowym w Galicji i zagrożonym, podczas gdy, hiszpański nie.

Zadanie	Wprowadź koncepcję języków mniejszościowych w społeczeństwie
Cele	<p>Uczniowie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Przyjmują ogólnie pozytywne postrzeganie mniejszości, a w szczególności języków mniejszościowych • Identyfikują wszystkie języki regionalne lub mniejszościowe w kraju • Szukają ustnych i pisemnych przykładów języków mniejszościowych.
Stopień/ wiek	W zależności od stopnia trudności i abstrakcji zadania, 12-16 lat
Kroki	<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel przedstawia krótki opis wszystkich języków regionalnych lub mniejszościowych w kraju zgodnie z Kartą, korzystając z danych ze spisów statystycznych, czy też innych urzędowych danych państwowych lub regionalnych. Zaleca się korzystanie z raportów Komitetu Ekspertów do spraw Europejskiej Karty języków regionalnych lub mniejszościowych (wszystkie dostępne na www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations). • Podsumowanie i dyskusja (klasa)
Czas trwania	2 do 4 lekcji
Przedmioty	Pierwszy język i języki obce, historia, nauki społeczne.
Tryb pracy	Praca w klasie, praca w parach.
Materiały	Plakat (sztywny papier dużego formatu), prezentacja cyfrowa.
Źródła informacji	Biblioteka, osobiste kontakty, wywiady, Internet.
Ocena	Prezentacja plakatu; ocena nauczyciela i samoocena.
Możliwe dalsze działania	<ul style="list-style-type: none"> • Powieś plakat na szkolnym korytarzu. • Opublikuj plakat w gazetce szkolnej.

DZIAŁANIE 2: UPREDZENIA JĘZYKOWE

Wprowadzenie	Różnorodność językowa jest przedmiotem wielu debat, czasami opartych na wielu uprzedzeniach i mitach, które system edukacji musi pokonać. Uprzedzenia językowe to oceny lub opinie dotyczące języków, które nie są oparte na rzeczywistych dowodach, ale na uproszczonych i uogólnionych stereotypach. Są to zwykle komunały oparte na ignorancji i obawach przed odmiennością. Trudno jest je wyrugować z tego powodu, że obalające je argumenty nie są uważane za ważne. W wielu przypadkach znacząco wpływają na uznanie i prestiż społeczny osób posługujących się danym językiem. Dlatego też klasyfikacja języków oparta na hierarchii od użyteczności do braku znaczenia, jak to się często zdarza, opiera się na uprzedzeniach i nie ma podstaw naukowych. Zgodnie z Artykułem 7.2 Karty konieczne jest wyeliminowanie jakiegokolwiek nieusprawiedliwionego zróżnicowania, wyłączenia, ograniczenia, czy preferencji dotyczących stosowania języka regionalnego lub mniejszościowego.
Zadanie	Zidentyfikuj uprzedzenia językowe i przedstaw argumenty w celu ich zwalczania i unieszkodliwienia
Cele	Uczniowie <ul style="list-style-type: none">• Podnoszą swoją świadomość językową• Są zdolni do zidentyfikowania uprzedzeń językowych• Zdobywają solidne argumenty na rzecz równości języków.
Stopień/wiek	14-16 lat
Kroki	<ul style="list-style-type: none">• Prezentują tematu• Zidentyfikuj pewne uprzedzenia (na temat języka, czy społeczeństwa w ogólności)• Sporządź listę pięciu uprzedzeń na temat języków i poddaj je dyskusji dwóm grupom uczniów, jedna jest przeciwko, a druga za: następnie, zamień role• Każdy uczeń powinien korzystać z tej samej listy i zadawać pytania w rodzinie, by zobaczyć, kto i dlaczego się zgadza, a kto i dlaczego nie• Zidentyfikuj postawy dyskryminacyjne wobec mniejszości językowych i zaproponuj, w jaki sposób można poprawić postrzeganie tych języków i co ważniejsze osób, które się nimi posługują
Czas trwania	2 do 4 lekcji

Przedmioty	Pierwszy język i języki obce, historia, geografia, nauki społeczne, projekt interdyscyplinarny
Tryb pracy	Praca w klasie, praca w parach, w rodzinie, praca indywidualna

Materiały	Plakat (sztywny papier dużego formatu), prezentacja cyfrowa.
Źródła informacji	Biblioteka, media, wywiady, Internet
Ocena	Prezentacja plakatu; ocena nauczyciela i samoocena.
Możliwe dalsze działania	<ul style="list-style-type: none"> • Powieś plakat na korytarzu szkolnym. • Opublikuj plakat w gazetce szkolnej.

Przykłady

Uprzedzenie	Kontrargument
Jednojęzyczność to norma, a różnorodność językowa to wyjątek, zarówno jeśli chodzi o terytorium, jak i o ludzi.	Jednojęzyczność to wyjątek. Na całym świecie państwo jednojęzyczne to wyjątek. Jeśli pomyślimy o jednostkach, to większość populacji świata używa więcej niż jednego języka.
Są ludzie, którzy mówią z akcentem.	Wszyscy mamy „akcent”, kiedy mówimy. Niemożliwe jest mówienie bez akcentu.
Spółeczność osób głuchoniemych na całym świecie posługuje się jednym uniwersalnym językiem migowym.	Języki migowe mają tak dużo zewnętrz- i wewnętrzzlingwistycznych odmian, jak języki mówione. Ludzie ich używający muszą się uczyć innych języków migowych, jeśli chcą się komunikować z ludźmi, którzy nie posługują się ich językiem.
Niektóre języki są zdolne do wyrażenia każdego poziomu złożoności, ale większość nie. W rzeczywistości języki mniejszościowe służą do porozumiewania się w życiu codziennym i rodzinnym, ale nie są przydatne w dziedzinie nauki, biznesu i nowych technologii.	Wszystkie języki są równie właściwe w zakresie klasyfikowania i komunikowania na temat jakiegokolwiek dziedziny wiedzy. Nie ma lepszych i gorszych języków w sferze nauki i poezji. Brak słownictwa w zakresie nowych technologii, czy gier wideo w danym języku jest konsekwencją niskiej pozycji społecznej tego języka, a nie jego potencjału w tym zakresie.
Duża liczba osób mówiących w danym języku gwarantuje jego długie istnienie.	Wszystkie języki różnią się wewnętrznie. Im większe są te różnice tym większa możliwość fragmentacji, tak, jak stało się np. z łaciną.
Słowa, których nie ma w słowniku są niepoprawne, bądź nie istnieją.	Bogactwo leksykalne języków jest niesamowite i słowniki, nawet te najbardziej obszerne, zawierają jedynie jego część. Słowa istnieją w takim stopniu, w jakim się ich używa, a nie dlatego, że znajdują się w słowniku.
Standardowa odmiana języka jest lepsza niż inne odmiany języka	Standardowa odmiana jest jedną z wielu. W rzeczywistości jednak większość światowych języków nie posiada standardowej odmiany. Fakt, że standardowa odmiana jest używana w systemie edukacji i w mediach nie czyni jej lepszą, czy też perfekcyjną.

DZIAŁANIE 3: BIOGRAFIA ZNAJĘCEJ OSOBY POSŁUGUJĄCEJ SIĘ JĘZYKIEM MNIEJSZOŚCIOWYM

Wprowadzenie	<p>Uznanie dzieł intelektualnych i twórczych oraz poszanowanie społeczne i podziw, jakie to za sobą pociąga, jest odzwierciedlane w mediach i w kontaktach towarzyskich. Jednakże w wielu przypadkach tożsamość i przynależność autorów i twórców do mniejszości kulturowych i językowych jest przesłaniana przez kulturę większości, czy kulturę państwa, czasami po to, by osłabić wpływ i uznanie danej grupy mniejszościowej. Książki do historii często nie wspominają o tych osobowościach, czy też nie wspominają o nich, jako o przedstawicielach mniejszości, by pokazać obraz krajowej jedności i/lub w celu scalenia społeczności mniejszościowej z ogółem społeczeństwa. Zapewnienie widoczności prac osób posługujących się językami mniejszościowymi wzmacnia uznanie języków regionalnych i mniejszościowych, a tym samym uznanie różnorodności, kreatywności i oryginalności całego społeczeństwa.</p>
Zadanie	<p>Stwórz plakat ukazujący życiorys znanej osoby posługującej się językiem mniejszościowym, zawierający dane, zdjęcia, publikacje, rezultaty/próbki prac tej osoby, przyjęcie przez publiczność (wystawy, artykuły prasowe, itd.). Osoba ta może pracować/pracowała w takiej dziedzinie, jak: media, sport, literatura, kultura, sztuka, malarstwo, fotografia, film, polityka, ekonomia, nauki społeczne, filozofia, badania naukowe, wynalazki itd.</p>
Cele	<p>Uczniowie</p> <ul style="list-style-type: none">• Są świadomi istnienia języków i kultur mniejszościowych• Zdają sobie sprawę, że osoby mówiące językami mniejszościowymi przyczyniają się do budowania narodu• Uznają fakt, że różnorodność lingwistyczna i kulturowa stanowi integralną część społeczeństwa• Zdają sobie sprawę, że historia i nauki społeczne stanowią interpretację rzeczywistości i podlegają dyskusji i negocjacji• Uznają pracę, życie i tworzenie w kilku językach za normę• Czytają w języku mniejszościowym i korzystają ze strategii interrozumienia (rozumienie stosowne do różnic pomiędzy językami większości/mniejszości)• Korzystają z technik translingwalnych i mediacji• Potrafią znaleźć, wybrać, usystematyzować i przedstawić informację pisemną i graficzną• Potrafią zrobić prezentację plakatu.

Stopień / wiek

W zależności od stopnia trudności i abstrakcji zadania, od 10 do 15 lat

Kroki	<ul style="list-style-type: none"> • Prezentacja tematu, dyskusja (klasa) • Burza mózgów, stworzenie listy potencjalnych osób (praca indywidualna) • Wybór osoby z listy (praca w parach) • Zebranie i wybór informacji, zrobienie plakatu (praca w parach) • Przedstawienie plakatu (praca w parach) • Podsumowanie, dyskusja (klasa).
Czas trwania	2 do 4 lekcji
Przedmioty	Pierwszy język i języki obce, historia, geografia, nauki społeczne, projekt interdyscyplinarny
Tryb pracy	Praca w klasie, praca w parach, praca indywidualna
Materiały	Plakat (sztywny papier dużego formatu), komputery, drukarka, gazety, ołówki, klej itp.
Źródła informacji	Biblioteka, kontakty osobiste, wywiady, Internet.
Ocena	Prezentacja plakatu; ocena rówieśników, nauczyciela i samoocena.
Możliwe dalsze działania	<ul style="list-style-type: none"> • Powieś plakat na korytarzu szkolnym. • Opublikuj plakat w gazetce szkolnej. • Wyślij kopie do stowarzyszeń języków mniejszościowych, gazet i stron internetowych • Porównaj plakaty z kolegami z równoległych klas w innych regionach/krajach.

DZIAŁANIE 4: DZIEŃ LUB TYDZIEŃ JĘZYKA MNIJSZOŚCIOWEGO

Wprowadzenie	Ten projekt łączy perspektywę wielod dziedzinową i wielojęzyczną z językiem w programie, jak również działania dotyczące języka mniejszościowego i w tym języku w formie projektu szkolnego, ponieważ wszyscy nauczyciele, uczniowie i pracownicy szkoły, jak ci zajmujący się biblioteką, stołówką, tablicą ogłoszeń itd. są weń zaangażowani. Zgodnie z kompetencjami i zainteresowaniami nauczycieli niektóre dyscypliny mogą być wykładane w całości, inne częściowo w języku mniejszościowym, można też otwarcie korzystać z autentycznych materiałów w pracy prowadzonej w języku szkoły, czy też z materiałów historycznych, geograficznych, społecznych, naukowych, kulturowych dotyczących języków mniejszościowych, posługujących się nimi osób, które mogą być przedmiotem różnych dyscyplin. Możliwe jest stopniowe zaawansowanie w następnych latach przy dłuższym projekcie realizowanym w języku mniejszości i o języku mniejszości.
Zadanie	Nauczyciele i uczniowie realizują zwykły program w ciągu dnia, dwóch dni lub tygodnia zawierający krótsze lub dłuższe okresy pracy w języku mniejszościowym lub na jego temat.
Cele	Uczniowie <ul style="list-style-type: none">• Odkrywają bogactwo i różnorodność dokumentów w językach mniejszościowych oraz kulturę i środowisko osób, które nimi mówią• Stosują strategie interkomprensji i translingwalne w połączeniu z treścią• Są świadomi tego, że nauka w kilku językach to norma• Uświadamiają sobie, że nauczyciele nie są doskonali i także są w trakcie procesu uczenia się• Przyjmują, że uczniowie mówiący językami mniejszościowymi w danej klasie są ekspertami
Stopień/wiek	Może być wdrożony na każdym poziomie edukacji, chociaż najwłaściwszy jest poziom od 12 do 16 lat.
Kroki	<ul style="list-style-type: none">• Personel wybiera język mniejszościowy, datę i długość projektu (1 dzień, 2 dni, 1 tydzień)• Informuje się władze szkoły• Informuje się wszystkich nauczycieli• Informuje się rodziców• Realizacja projektu• Podsumowanie• Ocena• Przygotowania na następny rok.

Czas trwania	1, 2 dni lub 1 tydzień
Przedmioty	Wszystkie przedmioty
Tryb pracy	Praca w klasie, w parach, praca indywidualna, jak zwykle zajęcia szkolne
Materiały	Różne dokumenty, teksty, piosenki w języku mniejszościowym.
Źródła informacji	Biblioteka, kontakty osobiste, Internet
Ocena	Ocena projektu poprzez kwestionariusze i wywiady
Dalsze działania	Jeden dzień może być wybrany na próbę, potem może być przedłużony do dwóch dni, a potem do tygodnia. Projekt może być powtarzany regularnie co roku, na ten sam okres ze stopniowym zwiększaniem udziału języka mniejszościowego przez nauczyciela.

DZIAŁANIE 5: TOPONIMY, KRAJOBRAZ LINGWISTYCZNY I OZNAKOWANIE W JĘZYKU MNIEJSZOŚCIOWYM

Wprowadzenie	<p>Toponimia i oznakowanie to dobra okazja, by ocenić urzędowe i indywidualne uznanie języków i grup mniejszościowych. Dają świadectwo historycznych i społecznych zdarzeń dotyczących wspólnego życia grup większościowych oraz mniejszościowych i są silnie związane z kwestiami tożsamości. Stanowią przedmiot silnych konfliktów społecznych. Większa wiedza na ten temat może poprawić uwrażliwienie na wnioski w sprawie obecności języków mniejszościowych w sferze publicznej i wirtualnej.</p>
Zadanie	<p>Podaj przykłady dwu- i wielojęzycznych toponimów, krajobrazu lingwistycznego i oznakowania lub toponimów, krajobrazu lingwistycznego i oznakowania w językach mniejszościowych w historycznym, politycznym i społecznym kontekście, na mapach, tablicach, murach itd.</p> <p>Zadanie można zmodyfikować (statystyka, zrobione zdjęcia, praca z mapą i Internetem) w zależności od lokalizacji grup mniejszościowych (jedno-, wielojęzyczny region lub odległy obszar).</p>
Cele	<p>Uczniowie</p> <ul style="list-style-type: none">• Znąją różne terminy związane z (jedno-, dwujęzycznym) krajobrazem lingwistycznym• Potrafią pogrupować różne typy przykładów oznakowania, np. publiczne (organy i administracja, publiczne loga, nazwy miejsc, ulic, instytucji); półpubliczne (szyldy sklepowe, reklamy, korporacyjne znaki towarowe, adresy i strony internetowe); prywatne (książki telefoniczne, prywatne logotypy, menu restauracyjne), transgresywne (tagi, graffiti, naklejki)• Są świadomi różnych funkcji języka (informacyjna, reprezentatywna, regulacyjna, rozrywkowa, manipulacyjna)• Rozróżniają makrotoponimy i mikrotoponimy• Potrafią porównać dwu- i trójjęzyczne toponimy (właściwość semantyczna, czy fonetyczna)• Potrafią semiotycznie tłumaczyć ogłoszenia (gra słów, zamiana języków, używanie podstandardów)• Wiążą kwestie (wielojęzycznego) oznakowania z kontekstem historycznym, kulturowym i społecznym• Wiążą oznakowanie z kwestiami politycznymi (prawo, progi dotyczące liczby osób posługujących się danym językiem, języki uprawnione, status i uprawnienie języka)• Potrafią używać prostych metod badań ilościowych i jakościowych.

Stopień/wiek	W zależności od stopnia trudności i abstrakcji zadania oraz lokalizacji grup mniejszościowych, 12-14 lub 15–18 lat
Kroki	<ul style="list-style-type: none"> • Prezentacja tematu oraz problemu, przykłady (PowerPoint, nauczyciel) • Burza mózgów na temat tego, dlaczego ludzie mają skłonność do nazywania i oznaczania bliskiego i dalekiego otoczenia (klasa) • Stwórz mentalną mapę ukazującą sposoby, w jakich język jest przedstawiany w przestrzeni publicznej (praca w parach) • Napisz referat na wybrany temat (ogłoszenia, nazwy ulic, miejsc itd.) z użyciem właściwej metodologii, jak statystyka, historia ustna, analiza przypadku (praca indywidualna) • Przedstaw referat klasie (PowerPoint, klasa) • Dyskusja.
Czas trwania	4 do 8 lekcji
Przedmioty	Pierwszy język i języki obce, geografia, nauki społeczne, projekt interdyscyplinarny
Tryb pracy	Praca w klasie, praca w parach, praca indywidualna
Materiał	Mapy, Internet, aparat fotograficzny, telefony komórkowe, komputery, drukarka i projektor
Źródła informacji	Biblioteka, kontakty osobiste, Internet
Ocena	Ocena referatu i prezentacja
Dalsze działania	Przejście od krajobrazu do pejzażu audio

DZIAŁANIE 6: EDY-TON W JĘZYKU MNIEJSZOŚCIOWYM

Wprowadzenie	Edy-ton, organizowany, jako działanie szkolne, to wydarzenie, w którym wybiera się określony temat i uczniowie uczą się, jak pisać na ten temat i edytować tekst, używając języka mniejszościowego. Ekspert (zwykle nauczyciel) musi zapewnić, by treść była wysokiej jakości i służyć uczniom pomocą, ponieważ tekst będzie udostępniony w Wikipedii.
Zadanie	Wytworzenie dobrej jakościowo treści w języku mniejszościowym i zamieszczenie jej w Wikipedii.
Cele	Uczniowie <ul style="list-style-type: none"> • Ćwiczą pisanie dobrych tekstów w języku mniejszościowym • Wiążą korzystanie z nowych technologii (Wikipedia) z językami regionalnymi/mniejszościowymi • Stają się aktywnymi podmiotami w promowaniu języków regionalnych/mniejszościowych • Pracują, współpracując i dyskutując z rówieśnikami • Doświadczają korzyści/możliwości używania języków regionalnych/mniejszościowych.
Stopień/wiek	Szkoła średnia
Kroki	<ul style="list-style-type: none"> • Wybór tematu interesującego społeczność języka mniejszościowego • Zapewnienie krótkiej instrukcji, w jaki sposób zamieszcza się informacje w Wikipedii • Wybór i edycja określonych informacji na stronę • Ustalenie ról (autor tekstu, redaktor, ekspert do spraw Wikipedii itd.) • Koordynacja uczniów (kto co zamieszcza) • Zamieszczenie finalnej treści w Wikipedii.
Czas trwania	3-5 lekcji
Dziedziny	Nowe technologie, dyskusja z rówieśnikami, rozwiązywanie problemów w grupach, projekt interdyscyplinary
Tryb pracy	W grupach/drużynach
Materiał	Materiały dotyczące wybranego tematu, laptopy, Internet
Źródła informacji	Materiały zgromadzone w ramach zbierania informacji na określony temat
Ocena	Najlepsza (pod względem jakości języka, jakości treści, edycji) informacja zamieszczona <i>online</i>
Dalsze działania	Brak

DZIAŁANIE 7: NOWE OSOBY MÓWIĄCE W JĘZYKACH MNIEJSZOŚCIOWYCH

Wprowadzenie	<p>Kto to jest nowa osoba mówiąca w języku mniejszościowym?</p> <p>W sensie demograficznym większość regionalnych lub mniejszościowych języków w Europie się kurczy, dlatego też w wielu przypadkach przekazywanie pomiędzy pokoleniami nie gwarantuje ich utrzymania. Z tego powodu oprócz przekazywania języka w ramach rodziny, ważne jest włączanie nowych osób, które nauczyły się języka mniejszościowego poza rodziną i które w sposób aktywny się nim posługują, czasami, jako pierwszym językiem. W wielu przypadkach bez nowych osób przyszłość języków mniejszościowych byłaby zagrożona.</p> <p>Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych uznaje zapewnienie udogodnień umożliwiających nowym osobom naukę języka mniejszościowego za jeden ze swoich celów (Artykuł 7.1g). Działalność ta odpowiada na potrzebę zwiększenia liczby nowych osób mówiących językami regionalnymi lub mniejszościowymi, jako podstawowego celu gwarantującego przyszłość tych języków.</p> <p>Jak rozpoznać nową osobę?</p> <p>Chociaż każdy, kto się uczył nowego języka, jako dorosły, mógłby być uznany za nową osobę, to termin ten zwykle odnosi się do ludzi, którzy w sposób aktywny włączyli ten język do swojego codziennego repertuaru językowego. Nowi użytkownicy zwykle używają nowego języka codziennie. W przypadku języków mniejszościowych, nowi użytkownicy są zwykle aktywni i świadomi delikatnej sytuacji, w jakiej te języki się znajdują. Dlatego ich praktyka ma znaczenie.</p>
Zadanie	Wprowadź koncepcję „nowego użytkownika” języków mniejszościowych i zachęć do krytycznej świadomości zapotrzebowania na nowych użytkowników, jako podmioty uprawnione do używania języków, które nie są ich językami rodzimymi.
Cele	Uczniowie <ul style="list-style-type: none">• Uznają rolę nowych użytkowników dla zachowania żywotności języków mniejszościowych• Mogą rozpoznać nowego użytkownika• Promują aktywne używanie języka mniejszościowego, jako środka komunikacji.
Stopień/wiek	Szkoła średnia wspólnoty języka mniejszościowego

Kroki	<ul style="list-style-type: none"> • Przedstaw temat i zajmij się wyzwaniami i szansami tego nowego socjolingwistycznego zagadnienia • Rozpocznij dyskusję w grupie na temat teraźniejszości i przyszłości języków mniejszościowych, skoncentruj dyskusję na roli nowych użytkowników • Rozpoznaj w klasie zarówno nowych użytkowników, którzy pochodzą z rodzin, których członkowie używają lub używali języka mniejszościowego (użytkownicy dziedziczni) oraz nowych użytkowników niemających takiego zaplecza, ale posiadających przyjazny stosunek do języka mniejszościowego, którym się mówi w danym regionie i/lub gminie • Zapoznaj się z rodzinnymi doświadczeniami osób, które zamieniły język mniejszościowy na język większości i/lub które stały się nowymi użytkownikami języków mniejszościowych • Wybierz 2-3 uczniów-ochotników, którzy na jeden dzień staną się nowymi użytkownikami. Przemyslcie i przedyskutujcie w grupie wyniki tej mikroetnografii.
Czas trwania	2-3 lekcje
Przedmioty	Język ojczysty i drugi język
Tryb pracy	W grupach/drużynach
Materiał	Wideo, Internet
Źródła informacji	Materiał zgromadzony w celu zebrania informacji na określony temat
Ocena	Publiczna dyskusja na dany temat
Dalsze działania	Motywowanie uczniów do bycia nowymi użytkownikami języka regionalnego lub mniejszościowego przez jeden dzień

DZIAŁANIE 8: RÓZNORODNOŚĆ SYSTEMÓW PISEMNYCH JĘZYKÓW MNIEJSZOŚCIOWYCH W TWOIM KRAJU

Wprowadzenie	<p>Wielokulturowy i wielojęzyczny charakter danego terytorium jest natychmiast widoczny poprzez wizualne różnice w systemach pisemnych używanych w różnych językach. W niektórych europejskich krajach różne alfabety języków mniejszościowych stanowią część życia codziennego odzwierciedloną w krajobrazie językowym (np. w formie dwujęzycznych nazw miejsc). Jednak bardzo często bogata różnorodność tych interesujących wizualnych różnic pomiędzy językami mniejszościowymi pozostaje „ukrytym” i nieznanym bogactwem, którego istnienia większość ogółu społeczeństwa nie jest świadoma.</p> <p>Uczenie uczniów, w jaki sposób rozpoznawać różne alfabety uważa się za prosty sposób podnoszenia świadomości różnorodności języków mniejszościowych w danym kraju. Oczywiście na niektórych terenach różnice pomiędzy alfabetami są bardzo wyraźne i uderzające, podczas gdy w przypadku innych są możliwe do rozpoznania jedynie po kilku dodatkowych znakach diakrytycznych, czy nawet po zbitkach liter. Z tego powodu zaproponowane działanie będzie oczywiście musiało zostać dostosowane do sytuacji. Zadanie to można też rozszerzyć poza Europę i objąć nim inne systemy rdzennych języków na świecie.</p> <p>Umiejętność rozpoznawania języków mniejszościowych choćby po ich formie pisemnej przyczynia się do rozwoju wielojęzycznych kompetencji uczniów na poziomie umiejętności receptywnych.</p>
Zadanie	Rozpoznawanie różnych języków mniejszościowych na podstawie różnic wizualnych w ich formie pisemnej; opcjonalnie: rozpoznawanie różnych systemów pisma.
Cele	<p>Główne</p> <ul style="list-style-type: none">• Zapoznaj uczniów z wizualną stroną pisanego języka mniejszościowego w ich kraju zamieszkania• Zapoznaj uczniów z kilkoma systemami zapisu używanymi w rdzennych językach• Zwiększaj świadomość istnienia społeczności mniejszościowych w ich kraju. <p>Uczniowie</p> <ul style="list-style-type: none">• Rozpoznają i identyfikują określone języki mniejszościowe w formie pisemnej• Rozpoznają i identyfikują nazwy miejsc zapisane w określonych językach mniejszościowych• Znają regiony/obszary w swoim kraju, gdzie istnieją dwujęzyczne nazwy• Są świadomi negatywnych postaw wobec dwujęzycznego oznakowania• (dodatkowe) Rozpoznają charakterystyczne cechy określonych

- systemów pisemnych
- (dodatkowe) Mogą eksperymentować z pismem w określonych systemach pisemnych

Stopień/wiek	Wszystkie poziomy edukacji w zależności od stopnia trudności i abstrakcji oraz lokalizacji grup mniejszościowych
Kroki	<p>Zadanie dotyczące rozpoznawania (praca w parach lub w grupie)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uczniowie dopasowują kawałki pisma w określonych systemach do nazw języków mniejszościowych • Uczniowie dopasowują nazwy miejsc do nazw języków mniejszościowych • Uczniowie rozpoznają najbardziej „widoczne” cechy systemów pisemnych, co pomaga im w rozróżnieniu, identyfikują ich typy (typ alfabetu lub czego innego) • „Konkurs piękności”: który systemów najbardziej Ci się podoba? <p>Dyskusja (praca w grupach, potem w klasie)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Czy wszystkie języki wymienione, jako mniejszościowe są obecne w dwujęzycznych oznakowaniach ze zdjęć? • W których regionach swojego kraju spodziewasz się znaleźć te nazwy miejsc? • Jakie znaczenie/wagę mają te nazwy miejsc dla społeczności lokalnej? • Jaka jest Twoja postawa wobec nich? • Jak myślisz, dlaczego czasami ktoś je niszczy (jeśli ma to miejsce). <p>Eksperyment</p> <ul style="list-style-type: none"> - „Tajna wiadomość” • Używając alfabetu języka mniejszościowego, stwórz prostą wiadomość do „dekodowania” dla innych (uwaga: najlepiej działa z alfabetami łańciskim i cyrylicą). - Konkurs artystyczny • Kto najlepiej skopiuje pisemny tekst w języku mniejszościowym? • Stwórz ozdobę, czy inne dzieło sztuki, używając fragmentów tekstów.
Czas trwania	4-8 lekcji

DZIAŁANIE 9: JĘZYKI NIETERYTORIALNE

Wprowadzenie	Języki nieterytorialne i osoby nimi mówiące bardzo często stykają się z określonymi problemami i dyskryminacją. Wiedza na ich temat zmniejsza strach i uprzedzenia oraz daje możliwość pokojowego współistnienia i zwiększa sprawiedliwość społeczną.
Zadanie	Burza mózgów i zbieranie informacji na temat języków nieterytorialnych i osób, które nimi mówią, przygotowanie zaproszenia i pytań dla tych osób.
Cele	Uczniowie <ul style="list-style-type: none"> • Znąją różnicę pomiędzy językami terytorialnymi i nieterytorialnymi • Znąją języki nieterytorialne w kraju i poza nim • Znąją środowisko, historię, problemy języków nieterytorialnych i osób, które nimi mówią • Zdobywają wiedzę na temat kultury, stylu życia i stowarzyszeń osób posługujących się językami nieterytorialnymi
Stopień/wiek	12 - 19 lat
Kroki	<ul style="list-style-type: none"> • Burza mózgów i dyskusja plenarna, a jeśli jest to właściwe, to także na temat historii rodziny • Poszukaj dalszych informacji w bibliotece i w Internecie • Ułóż pytania do zaproszonych osób posługujących się językami nieterytorialnymi (praca w parach) • Zorganizuj spotkanie • Zrób plakat z zebranymi informacjami • Przedstaw plakat
Czas trwania	4-6 lekcji
Przedmioty	Języki, historia, nauki społeczne, projekt interdyscyplinarny
Tryb pracy	Praca w klasie, praca indywidualna i w parach
Materiał	Książki do historii, informacje od stowarzyszeń, dokumenty Rady Europy, literatura, słowniki
Źródła informacji	Wywiady, Internet, różne dokumenty
Ocena	Prezentacja plakatu
Dalsze działania	Zmotywuj uczniów do przygotowania prezentacji lub pracy naukowej na temat języków nieterytorialnych i osób, które nimi mówią, do napisania artykułu do szkolnej gazetki, wymiany informacji z rodzinami, z innymi krajami na temat tego samego, bądź innego języka nieterytorialnego.

DZIAŁANIE 10: JĘZYKI MIGOWE

Wprowadzenie	Języki migowe nie są chronione przez Europejską Kartę języków regionalnych lub mniejszościowych, chociaż stowarzyszenia, naukowcy i kraje dyskutują o możliwości zintegrowania ich z systemem ochrony na podstawie Karty. Z tego powodu, że język migowy kojarzy się raczej z niepełnosprawnością, niż z pełnoprawnym językiem, to działanie polega na prawnym, lingwistycznym i społecznym uznaniu języka migowego w ogólności.
Zadanie	Burza mózgów i zbieranie informacji na temat problemów i wyzwań języków migowych i ich użytkowników (prawo, stowarzyszenia, dyskryminacja, kultura, życiorysy itd.). Przygotuj zaproszenia i pytania dla osób posługujących się językiem migowym i do tłumaczy.
Cele	<p>Uczniowie</p> <ul style="list-style-type: none">• Są świadomi faktu, że język może być przenoszony w formie ustnej, pisemnej i migowej• Uczą się o tym, że istnieją różne języki migowe• Znają konstytucyjne i prawne aspekty języka migowego• Poznają osoby posługujące się językiem migowym• Znają literaturę, filmy itd. na temat języka migowego• Uczą się kilku znaków• Wiedzą, jak pracują tłumacze języka migowego.
Stopień/wiek	W zależności od stopnia trudności i abstrakcji, 12 - 17 lat
Kroki	<ul style="list-style-type: none">• Prezentacja tematu, burza mózgów na temat przenoszenia wiadomości w formie ustnej, pisemnej i migowej, nazywanie ludzi, literatura, film powiązane z językami migowymi, wyjaśnienie, co znaczy w tym kontekście „dwujęzyczny/wielojęzyczny” (klasa)• Gra lub konkurs: w jaki sposób uczniowie przełożyliby na język migowy taką wiadomość: „jestem głodny”, „jutro wyjeżdżam”, „która jest godzina?”, klasa zgaduje• Zorganizuj zaproszenie osoby głuchej i tłumacza języka migowego (znajdź osoby, zaprosz je, utwórz pytania itd.) (praca w parach)• Spotkajcie się z ludźmi i zadajcie pytania (klasa)• Napiszcie krótki referat lub sprawozdanie, czy zróbcie plakat na ten temat i umieście go na platformie elektronicznej (praca w parach)• Wspólna ocena rezultatu (klasa).
Czas trwania	2 do 4 lekcji

Przedmioty	Języki lub nauki społeczne, projekt interdyscyplinarny
Tryb pracy	Praca w klasie w parach
Materiał	Internet, biblioteka
Ocena	Referat, plakat lub platforma elektroniczna
Źródła informacji	biblioteka, stowarzyszenia, kontakty osobiste, Internet

Słownik⁸

1. Edukacja dwujęzyczna

Treść nauczania i uczenia się, dziedziny, części dziedzin, czy też projekty interdyscyplinarne w co najmniej dwóch językach na jakimkolwiek etapie edukacji, dobrowolnej lub obowiązkowej.

2. Rada Europy

Międzynarodowa organizacja, której głównymi celami są obrona i zabezpieczenie praw człowieka, demokracji i rządów prawa. Została utworzona w 1949 r. i składa się z 47 państw członkowskich i około 800 milionów ludzi. Jej siedziba znajduje się w Strasburgu.

3. Dialekt

Odmiana języka, której gramatyka i słownictwo odzwierciedla pochodzenie geograficzne i/lub społeczne osób nią mówiących.

4. Język zagrożony

Język, którego przyszłość jest zagrożona w krótkim lub średnim okresie. Istnieją różne stopnie zagrożenia, od niewielkiego do poważnego.

5. Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych

Międzynarodowa konwencja Rady Europy, której celem jest ochrona i promowanie języków regionalnych lub mniejszościowych. Weszła w życie w 1998 r.

6. Przepisy prawa dotyczące języka

Przepisy prawa przyjęte przez organy publiczne w sprawie statusu i używania języka(ów) w różnych sferach: szkoła, media, administracja, polityka, kultura, życie ekonomiczne i społeczne. W celu ochrony języków regionalnych lub mniejszościowych konieczne jest przyjęcie właściwych przepisów prawa.

7. Prawa językowe

Prawa obywatelskie związane z używaniem języków na danym terytorium, w organizacji, czy instytucji. Jednym z przykładów jest prawo każdej osoby do bycia informowanym w języku dla niej zrozumiałym przed sądem, czy też prawo do posługiwania się jakimkolwiek językiem lub odmianą języka (wolność języka), stanowiące prawo podstawowe.

8. Definicje zawarte w niniejszej bibliografii niekoniecznie odzwierciedlają te znajdujące się w Europejskiej Karcie języków regionalnych lub mniejszościowych.

8. Krajobraz lingwistyczny

Widoczne ślady pisemne i ustne języka w przestrzeni publicznej, które mogą mieć charakter oficjalny (drogowskazy, nazwy ulic, informacje w/na budynkach publicznych itd.), prywatny (menu w restauracji, informacja w sklepach, ogłoszenia itd.), czy protestacyjny (napisy sprejem, oznaczenia). Krajobraz lingwistyczny stanowi rzetelny wskaźnik problemów językowych na danym terenie, jak i żywotności języków w kontakcie. Sytuacja w otoczeniu miejskim jest czasami określana, jako pejzaż miejski (*cityscape*), a ślady ustne, jako pejzaż audio (*audioscape*).

9. Uprzedzenia językowe

Stronnicze zapatrywanie się na języki i osoby nimi mówiące oparte na braku wiedzy, uczuciu, czy też wyraźnym stanowisku ideologicznym. Uprzedzenia są często szeroko akceptowane w społeczeństwie, co czyni je trudnymi do wykrycia.

10. Język większościowy

W kontekście wielojęzycznym jest to język, który zwykle cieszy się większą liczbą mówiących nim osób. Często idzie to w parze z większym prestiżem i uznaniem w porównaniu do języków mniejszościowych.

11. Język migrantów

Języki używane przez społeczności imigrantów lub przez ludzi, którzy z różnych powodów (ucieczka przed konfliktem, czy prześladowaniem) musieli opuścić swój kraj.

12. Język mniejszościowy

Język tradycyjnie używany na danym terytorium państwa różniący się od języka(ów) większościowego(ych).Ogólnie takimi językami posługuje się mniejsza liczba ludzi. Zobacz *język regionalny*.

13. Wielojęzyczność

Współistnienie więcej niż jednego języka w określonej grupie lub społeczności, które nie łączy się z szerokim użyciem tych języków przez całą populację. Wszystkie społeczeństwa są właściwie wielojęzyczne. Zobacz *plurilingwizm*.

14. Nowy użytkownik języka

Osoba, która włącza w swój repertuar komunikacyjny język, który nie jest jej językiem nabytym w dzieciństwie, bądź nie jest językiem jej rodziny. Ogólnie mówiąc, chodzi o języki nabywane w trakcie wtórnej socjalizacji (system edukacji, praca, kontakty towarzyskie). Nowe osoby mówiące językami regionalnymi lub mniejszościowymi pomagają w zabezpieczeniu zachowania i żywotności tych języków.

15. Język nieterytorialny

Język, którym posługuje się społeczność, która nie jest tradycyjnie przypisana do określonego terytorium w danym państwie.

16. Język urzędowy

Język, który jest wyraźnie uznawany za taki przez prawo państwa, regionu, czy też innej publicznej lub prywatnej instytucji.

17. Plurilingwizm

Zdolność używania przez człowieka więcej niż jednego języka. Zobacz *wielojęzyczność*.

18. Polityka językowa

Jakakolwiek interwencja dotycząca kwestii językowych przeprowadzona przez określoną instytucję, czy to publiczną (np. rządy, system edukacji, sądy), czy prywatną (np. firmy, rodziny, media) poprzez implementację przepisów, norm, praktyki, która ma na celu oddziaływanie na strukturę, funkcję, użytkowanie i nabywanie języka(ów).

19. Język regionalny

Język, którym się mówi w określonych regionach geograficznych, ale nie na całym terytorium państwa. Zobacz *język mniejszościowy*.

20. Język migowy

Język o charakterze wizualnym, przestrzennym, gestykulacyjnym i manualnym tradycyjnie używany przez osoby głuche i głuchonieme.

21. Toponimy

Nazwy miejsc i nauka o nich. Mikrotoponimy dotyczą nazw ulic i mniejszych miejsc, a makrotoponimy dotyczą większych jednostek, jak miasta, prowincje, czy kraje.

Bibliografia

Beacco, Jean-Claude; Byram, Michael; Cavalli, Marisa; Coste, Daniel; Egli Cuenat, Mirjam; Goullier, Francis; Panthier, Johanna (2010). *Przewodnik po opracowywaniu i wdrażaniu programów nauczania edukacji wielojęzycznej i międzykulturowej* Guide for the development and implementation of curricula for plurilingual and intercultural education. Strasburg: Rada Europy. www.coe.int/t/dg4/linguistic/guide_curricula_EN.asp

Beacco, Jean-Claude; Fleming, Mike; Goullier, Francis; Thürmann, Eike; Vollmer, Helmut; Sheils, Joseph (2016). *Podręcznik do opracowywania programów nauczania i szkolenia nauczycieli. Wymiar językowy we wszystkich przedmiotach*. A handbook for curriculum development and teacher training. The language dimension in all subjects. Strasburg: Rada Europy. <https://rm.coe.int/a-handbook-for-curriculum-development-and-teacher-training-the-languag/16806af387>

Bernaus, Merce (coord.) (2007). *Świadomość różnojęzyczna i różnokulturowa w kształceniu nauczycieli języków obcych. Zestaw szkoleniowy*. Plurilingual and pluricultural awarness in language teacher education. A training kit. Strasburg: Europejskie Centrum Języków Nowożytnych (dalej ECML), Rada Europy. http://archive.ecml.at/documents/B2_LEA_E_web.pdf

Bernaus, Merce; Furlong, Áine; Jonckheere, Sofie; Kervran, Martine (2011). *Różnojęzyczność i różnokulturowość w nauczaniu treściowym. Zestaw szkoleniowy*. Plurilingualism and pluriculturalism in content based-teaching. A training kit. Strasburg: ECML, Rada Europy. www.ecml.at/tabid/277/PublicationID/69/Default.aspx

Camilleri Grima, Antoinette (coord.) (2007). *Promowanie różnorodności językowej i całego rozwoju szkolnego*. Promoting linguistic diversity and whole school development. Strasburg: ECML, Wydawnictwo Rady Europy. https://books.google.ch/books?id=Fyy80aL5GEIC&pg=PA3&lpg=PA3&dq=Camilleri+Grima+Young+H%C3%A9lot+linguistic+diversity&source=bl&ots=OhpR2_JmOu&sig=hj7b81hQnmlIBNk6lkj-56NcW8&hl=fr&sa=X&ved=0ahUKEwj5wZTj1cHaAhVhL8AKHb6PCuMQ6AEILjAB#v=onepage&q=Camilleri%20Grima%20Young%20H%C3%A9lot%20linguistic%20diversity&f=false

Candelier, Michel (coord.) (2012). FREPA. *Ramy odniesienia dla pluralistycznych podejść do języka i kultury. Kompetencje i zasoby*. A framework of reference for pluralistic approaches to language and culture. Competence and resources.

Strasbourg: ECML, Rada Europy.
www.ecml.at/Resources/ECMLPublications/tabid/277/PublicationID/82/language/en-GB/Default.aspx

Cortier, Claude; Cavalli, Marisa (eds.) (2012). *Języki regionalne/mniejszościowe w edukacji dwu/wielojęzycznej - Języki stąd, języki z innych krajów wynikające z projektu Języki mniejszości, języki poboczne i edukacja dwu/wielojęzyczna. Langues régionales/minoritaires dans l'éducation bi-/plurilingue – Langues d'ici, langues d'ailleurs issue du projet Langues minoritaires, langues collatérales et éducation bi-/plurilingue*. Graz: Rada

Europy. <http://ebp-ici.ecml.at/Publication/tabid/2537/language/fr-FR/Default.aspx>

Rada Europy. *Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych – Udzielmy głosu językom regionalnym i mniejszościowym!* Strasburg: Rada Europy. <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/brochures>

Rada Europy (1954). *Europejska konwencja kulturalna*. Strasburg: Rada Europy. www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168006457e

Rada Europy (1992). *Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych*. Strasburg: Rada Europy. www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680695175

Rada Europy (1995). *Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych*. Strasburg: Rada Europy. www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007cdac

Rada Europy, Komitet Ministrów (1998). *Zalecenie Nr R (98) 6 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie języków nowożytnych*. Recommendation No. R (98) 6 of the Committee of Ministers to member states concerning modern languages.

Strasburg: Rada Europy. <https://rm.coe.int/16804fc569>

Rada Europy. Jednostka do spraw polityki językowej (2014). *Język na rzecz spójności demokratycznej i społecznej. Różnorodność, równość i jakość*. Language for democratic and social cohesion. Diversity, equity and quality. Strasburg: Rada Europy. www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Source2014/LPU-60ans_EN.pdf

Rada Europy (2016). *Kompetencje dla kultury demokratycznej. Wspólne życie na równych prawach w kulturowo zróżnicowanych społeczeństwach demokratycznych*. Competences for democratic culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Strasburg: Rada Europy. <https://rm.coe.int/16806ccc07>

Rada Europy (2017). *Wsparcie językowe dla dorosłych uchodźców: zestaw narzędzi Rady Europy*. Language support for adult refugees: A Council of Europe toolkit. Strasburg: Rada Europy. <https://rm.coe.int/languagesupport-for-adult-refugees-the-council-of-europe-toolkit/1680737a2f>

Rada Europy (2017). *Profile polityki edukacji językowej*. Language Education Policy Profiles. Strasburg: Rada Europy. www.coe.int/t/dg4/linguistic/Profils_EN.asp

Halwachs, Dieter W.; Klinge, Simone; Schrammel-Leber, Barbara (2013). *Romani. Edukacja, segregacja i Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych*. Romani. Education, segregation and the European Charter for Regional or Minority Languages. Graz: GLM.

Europejskie Centrum Języków Nowożytnych, Rada Europy. www.ecml.at

Little, David Lazenby Simpson, Barbara (2008). *Ramy programowe dla Romani. A curriculum framework for Romani.* Strasburg: Rada Europy. [www.coe.int/t/dg4/linguistic/Romani doc EN.asp](http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Romani_doc_EN.asp)

Louarn, Malo (2013). *Zwinność Panatiasa. Pierwszy na świecie komiks o językach mniejszości. Der Schmierflink von Panatesien. Der erste Comic der Welt über Minderheitensprachen*. Strasburg: Rada Europy.

McCake, Joanna; Tinsley, Teresa (coord.) (2007). *Cenimy wszystkie języki w Europie. Valuing all languages in Europe*. Strasburg: ECML, Rada Europy. <http://archive.ecml.at/mtp2/publications/valeur-report-e.pdf>

Publikacje na temat Europejskiej Karty języków regionalnych lub mniejszościowych: <https://rm.coe.int/publications-on-the-european-charter-for-regional-or-minority-language/16806d3652>

Języki migowe i CEFR. ECML, Rada Europy. www.ecml.at/ECML-Programme/Programme2012-015/ProSign/tabid/1752/Default.aspx

Timmermans, Nina (2005). *Status języków migowych w Europie. The status of sign languages in Europe*. Strasburg: Rada Europy. <https://rm.coe.int/16805a2a1a>

www.coe.int

Rada Europy to wiodąca organizacja ochrony praw człowieka na kontynencie. Składa się z 47 państw członkowskich, w tym z wszystkich członków Unii Europejskiej. Wszystkie państwa członkowskie Rady Europy przyjęły Europejską Konwencję Praw Człowieka, traktat mający na celu ochronę praw człowieka, demokracji i rządów prawa. Europejski Trybunał Praw Człowieka nadzoruje implementację Konwencji w państwach członkowskich.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE